

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних
відносин та туристичного бізнесу»
Кафедра міжнародних економічних відносин та логістики

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: **«ВПЛИВ ЛІБЕРАЛЬНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ НА
РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ»**

Виконала:

студентка 4 курсу групи УЛМ-41

спеціальності «Міжнародні економічні
відносини»

освітньої програми «Міжнародна логістика і
митна справа»

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Гулько А. Ю.

Керівник: к.е.н., доц. Шолом А.С.

Рецензент:

Харків – 2025 року

АНОТАЦІЯ

Гунько А. Ю. Вплив ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України: кваліфікаційна робота бакалавра [Рукопис] / А. Ю. Гунько. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – 70 с.

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу впливу ліберальної митної політики на зовнішню торгівлю України. Досліджено теоретичні основи зовнішньої торгівлі, охарактеризовано основні інструменти митної політики, проаналізовано етапи її лібералізації та динаміку зовнішньоторговельних показників у 2014–2023 рр. Визначено переваги, ризики та перспективи оптимізації митного регулювання в умовах євроінтеграції.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків; містить 70 сторінок основного тексту, 14 рисунків, 16 таблиць, 2 формули та 4 додатки. Список джерел включає 78 найменувань, з них 48 – електронні.

У першому розділі подано теоретико-методологічні основи митної політики та її лібералізації. У другому розділі проаналізовано вплив митної лібералізації на зовнішньоекономічну діяльність України за допомогою кількісних методів, включаючи SWOT- та кореляційно-регресійний аналіз.

Ключові слова: ліберальна митна політика, зовнішня торгівля, митні тарифи, Україна, євроінтеграція, митне регулювання.

ABSTRACT

Hunko A. Yu. The Impact of Liberal Customs Policy on the Development of Ukraine's Foreign Trade: Bachelor's Qualification Thesis [Manuscript] / A. Yu. Hunko. – Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. – 70 p.

The bachelor's thesis is devoted to analyzing the impact of liberal customs policy on the development of Ukraine's foreign trade. The study explores the theoretical foundations of foreign trade and customs regulation, outlines the instruments of customs policy, and examines the stages of its liberalization. Particular attention is paid to the dynamics of Ukraine's foreign trade indicators in 2014–2023, the risks and benefits of customs liberalization, and prospects for policy optimization in the context of European integration.

The thesis consists of an introduction, two chapters, and conclusions; it contains 70 pages of main text, 14 figures, 16 tables, 2 formulas, and 4 appendices. The list of references includes 78 sources, 48 of which are electronic.

The first chapter presents the theoretical and methodological foundations of customs policy and its liberalization. The second chapter analyzes the impact of customs liberalization on Ukraine's foreign trade performance using quantitative methods, including SWOT and correlation-regression analysis.

Keywords: liberal customs policy, foreign trade, customs tariffs, Ukraine, European integration, customs regulation.

Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»

Кафедра міжнародних економічних відносин та логістики

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини

Освітня програма «Міжнародна логістика і митна справа»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. завідувача кафедри

_____ Анна ЗАЙЦЕВА
підпис ініціали, прізвище

“ _____ ” _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Гуцько Аліні Юріївні
(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Вплив ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України»

керівник роботи к.е.н., доц. Шолом А.С.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “05” лютого 2025 року № 4001-5/302

2. Строк подання студентом роботи 21.05.2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

– дослідити сутність і механізми регулювання зовнішньої торгівлі в контексті митної політики; – визначити основні аспекти ліберальної митної політики як чинника розвитку зовнішньої торгівлі; – оцінити зміни зовнішньоторговельних показників України під впливом лібералізації митної політики; – проаналізувати ризики та переваги ліберальної митної політики для зовнішньої торгівлі України; – проаналізувати взаємозв'язок ліберальної митної політики та зовнішньої торгівлі України; – вивчити перспективи оптимізації митної політики України з метою підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Теоретичні засади дослідження розвитку зовнішньої торгівлі в контексті лібералізації митної політики
2	Вплив ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України

5. Дата видачі завдання 01.12.2024 р.Студентка А. Ю. ГунькоКерівник роботи А.С. Шолом

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження розвитку зовнішньої торгівлі в контексті лібералізації митної політики	10
1.1. Сутність зовнішньої торгівлі та її значення для економічного розвитку	10
1.2. Ліберальна митна політика як чинник розвитку зовнішньої торгівлі	18
Висновки до першого розділу	28
Розділ 2. Вплив ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України	30
2.1. Динаміка зовнішньоторговельних показників України в умовах лібералізації митної політики	30
2.2. Особливості взаємозв'язку ліберальної митної політики та зовнішньої торгівлі України	47
2.3. Перспективи оптимізації митної політики України для підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі	53
Висновки до другого розділу	59
Висновки	61
Список використаних джерел	64
Додатки	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах глобалізації та посилення міжнародної економічної інтеграції питання лібералізації митної політики набуває особливої значущості для України. Ліберальна митна політика є одним з ключових інструментів стимулювання зовнішньої торгівлі, сприяє спрощенню процедур митного оформлення, зниженню тарифних та нетарифних бар'єрів, що, у свою чергу, забезпечує поліпшення умов ведення бізнесу та підвищення конкурентоспроможності на світових ринках.

Успішна реалізація принципів ліберальної митної політики сприяє залученню іноземних інвестицій, активізації міжнародної економічної співпраці та розвитку експортного потенціалу країни. Проте одночасно існують виклики, пов'язані з можливими ризиками для національної економіки, зокрема, у вигляді збільшення імпорту та втрати доходів державного бюджету.

Актуальність теми визначається також необхідністю оптимізації митної політики в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що передбачає поступове зниження митних ставок, гармонізацію митних процедур та імплементацію міжнародних стандартів митного регулювання. У цьому контексті виникає потреба у комплексному дослідженні впливу ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України з метою забезпечення її ефективності та збалансованості.

Таким чином, дослідження впливу ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України є надзвичайно важливим та своєчасним, оскільки дозволяє визначити шляхи оптимізації митного регулювання та забезпечення сталого економічного розвитку країни.

Ступінь вивчення теми. Проблематика впливу ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Українські вчені, такі як І. О. Михайлишина [23], М. В. Кулинич [18] та Ю. С. Пахомова [27], досліджують

проблеми митної політики в контексті її лібералізації та впливу на зовнішню торгівлю. У роботах І. О. Михайлишиної значна увага приділяється оцінці наслідків зниження митних ставок у рамках реалізації Угоди про асоціацію з ЄС. М. В. Кулинич аналізує вплив митних реформ на конкурентоспроможність українського експорту, акцентуючи увагу на зменшенні тарифних бар'єрів. Ю. С. Пахомова досліджує роль ліберальної митної політики у зміцненні міжнародної економічної співпраці України.

Зарубіжні науковці, такі як Джон Фелдман та Пітер Джонсон [52, 62], у своїх працях розглядають питання лібералізації митної політики у глобальному контексті. Фелдман акцентує увагу на впливі зниження митних ставок на економічне зростання країн, що розвиваються. Джонсон [62] досліджує вплив лібералізації на інтеграцію країн у світову торговельну систему, підкреслюючи значення прозорості та спрощення митних процедур. Маргарет Лінч [67] аналізує роль ліберальної митної політики у зниженні транзакційних витрат у міжнародній торгівлі на емпіричному аналізі даних країн Азії та Латинської Америки. Крім того, значний внесок у дослідження проблематики зробив Деніел Хілл [57], який зосереджується на вивченні впливу митної лібералізації на торговельні потоки в умовах регіональних економічних об'єднань, таких як NAFTA та ЄС. Елізабет Вільямс [78] вивчає економічні наслідки митної лібералізації у контексті пандемії COVID-19 у країнах ЄС та Південно-Східної Азії. Попри значну кількість досліджень, актуальною залишається проблема комплексної оцінки впливу ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України, особливо в умовах реалізації міжнародних угод та адаптації до стандартів ЄС. Проте існує потреба у глибшому вивченні не лише позитивних, а й ризикових аспектів лібералізації митної політики з точки зору економічної безпеки України.

Мета роботи – дослідження впливу ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України, виявлення переваг і ризиків лібералізації митних процедур та розробці пропозицій щодо оптимізації

митного регулювання з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку.

На основі обраної мети роботи можна сформулювати такі **завдання** дослідження:

- дослідити сутність і механізми регулювання зовнішньої торгівлі в контексті митної політики;
- визначити основні аспекти ліберальної митної політики як чинника розвитку зовнішньої торгівлі;
- оцінити зміни зовнішньоторговельних показників України під впливом лібералізації митної політики;
- проаналізувати взаємозв'язок ліберальної митної політики та зовнішньої торгівлі України;
- вивчити перспективи оптимізації митної політики України з метою підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі.

Об'єктом дослідження є процес розвитку зовнішньої торгівлі в контексті лібералізації митної політики.

Предметом роботи є вплив ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України та перспективи її оптимізації.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі використано комплекс сучасних наукових методів, що дозволяють здійснити всебічний аналіз впливу ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України. Зокрема, застосовано метод системного аналізу для узагальнення наукових підходів та критичного осмислення принципів лібералізації митної політики в контексті міжнародної економічної інтеграції. Економіко-статистичний метод використано для аналізу динаміки зовнішньоторговельних показників України в умовах лібералізації митного регулювання. Методи аналізу та синтезу дали змогу формувати обґрунтовані висновки та пропозиції щодо оптимізації митної політики. SWOT-аналіз застосовано для визначення сильних і слабких сторін митної політики, а також можливостей та загроз для зовнішньої торгівлі України. Крім того, кореляційно-регресійний аналіз

дозволив встановити зв'язок між змінами митної політики і зовнішньою торгівлею, а графічний метод використано для візуалізації результатів дослідження.

Інформаційна база дослідження базується на наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, які розглядають питання митної лібералізації та її впливу на зовнішню торгівлю. Серед джерел використано статистичні дані Державної служби статистики України, Державної митної служби України, звіти Міністерства економіки України, а також офіційні звіти міжнародних організацій, таких як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейська комісія та СОТ. Крім того, використано аналітичні звіти торговельних палат, економічних інституцій та матеріали міжнародних конференцій, що стосуються проблематики митної лібералізації.

Апробація результатів. Апробація результатів дослідження відбулась на XX всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми світового господарства та міжнародних економічних відносин», яка пройшла дистанційно 28.02.2025 року у м. Харків, Україна.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків; містить 70 сторінок тексту, 14 рисунків, 16 таблиць, 2 формули, 4 додатки. Список джерел включає 78 найменувань, 48 електронних публікацій».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність зовнішньої торгівлі та її значення для економічного розвитку

Зовнішня торгівля є однією з ключових форм міжнародних економічних відносин, що полягає в обміні товарами, послугами та іншими об'єктами між країнами. Вона забезпечує інтеграцію національної економіки у світову систему господарювання, сприяє розвитку виробничого потенціалу та розширенню ринків збуту. Зовнішня торгівля виникла в процесі економічного розвитку людства та еволюціонувала разом із формуванням ринкових відносин. Зі зростанням економічної відкритості та глобалізації значення зовнішньої торгівлі поступово збільшувалося, перетворюючи її на один із визначальних факторів економічного розвитку.

Основним завданням зовнішньої торгівлі є оптимізація використання економічних ресурсів шляхом міжнародної спеціалізації та кооперації. Це дозволяє країнам зосереджуватися на виробництві товарів та послуг, у виробництві яких вони мають конкурентні переваги, та імпортувати продукцію, яка потребує значних витрат або дефіцитних ресурсів. Такий підхід сприяє підвищенню продуктивності праці, зниженню витрат виробництва та збільшенню загального добробуту населення [33].

У науковій літературі існує декілька визначень зовнішньої торгівлі, що відображають її багатогранний характер (табл. 1.1). Згідно з класичною економічною теорією, зовнішня торгівля – це процес обміну матеріальними та нематеріальними благами між країнами з метою отримання економічних вигод. У сучасному контексті зовнішня торгівля трактується як діяльність, спрямована на забезпечення конкурентних переваг на світових ринках за рахунок використання порівняльних переваг у виробництві.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення зовнішньої торгівлі

Автори	Характеристика	Підхід до визначення зовнішньої торгівлі
Адам Сміт, Девід Рікардо	Зосереджується на вигодах від міжнародного поділу праці та спеціалізації на виробництві конкурентних товарів	Зовнішня торгівля – обмін товарами між країнами
Елі Хекшер, Бертил Оліна, Пол Самуельсон	Пояснює міжнародний обмін через різницю у факторній оснащеності та різні виробничі витрати	Зовнішня торгівля – механізм реалізації порівняльних переваг
Гері Гірефі, Тімоті Стурджон	Включає обмін проміжною продукцією та компонентами в рамках глобальних виробничих ланцюгів	Зовнішня торгівля – частина глобальної виробничої мережі
Джон Ролз, Дуглас Норт	Підкреслює роль інституцій, торговельних угод та митної політики в організації міжнародної торгівлі	Зовнішня торгівля – регульована державою діяльність
Томас Манн, Жан Батіст Кольбер	Пріоритет експорту над імпортом для накопичення золота та сприяння економічній могутності	Зовнішня торгівля – засіб накопичення багатства країни
Мілтон Фрідман	Підтримує мінімальне втручання держави у міжнародну торгівлю та створення вільних економічних зон	Зовнішня торгівля – процес зменшення бар'єрів для вільного обміну
Волт Ростоу	Підкреслює роль міжнародної торгівлі у модернізації економіки, стимулюванні промислового розвитку	Зовнішня торгівля – фактор економічного зростання
Іммануїл Валлерстайн	Розглядає міжнародну торгівлю як взаємодію центрів, напівпериферій та периферій у глобальній економіці	Зовнішня торгівля – елемент світової економічної системи
Рауль Пребіш, Ханс Зінгер	Аналізує нерівномірний розподіл вигод від торгівлі між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються	Зовнішня торгівля – спосіб зміни економічної структури країни
Майкл Портер	Акцентує на розвитку конкурентних переваг через ефективність виробництва та якість продукції	Зовнішня торгівля – фактор підвищення міжнародної конкурентоспроможності

Джерело: складено автором за матеріалами [2, 8, 20, 29 31,32, 41, 42, 65].

Зовнішня торгівля здійснюється через експорт (вивезення товарів за кордон) та імпорт (ввезення товарів з-за кордону). Експорт дозволяє країні отримувати валютні надходження, посилювати позиції на світовому ринку та збільшувати обсяги виробництва. Імпорт забезпечує доступ до ресурсів, технологій та продукції, яка не виробляється на внутрішньому ринку, що

дозволяє модернізувати виробничі процеси та задовольняти споживчий попит. Основним показником ефективності зовнішньої торгівлі є торговельний баланс – різниця між вартістю експорту та імпорту. Позитивне сальдо балансу свідчить про перевищення експорту над імпортом, що позитивно впливає на економічний розвиток. Негативне сальдо, навпаки, свідчить про перевищення імпорту, що може створювати ризики для економіки через відтік валюти.

Зовнішня торгівля сприяє оптимальному розподілу ресурсів у світовій економіці завдяки міжнародній спеціалізації. Країни зосереджуються на виробництві тих товарів, у виробництві яких вони мають порівняльні або абсолютні переваги. Це підвищує ефективність виробництва та дозволяє зменшити витрати на виготовлення продукції. Ефективність зовнішньоторговельної діяльності значною мірою залежить від митної політики, яка визначає умови доступу національних товарів на зовнішні ринки та забезпечує захист внутрішнього ринку від надмірної конкуренції. Ліберальна митна політика, зокрема, сприяє зниженню бар'єрів у міжнародній торгівлі, полегшуючи доступ до іноземних ринків.

Зовнішня торгівля є складним економічним явищем, що відіграє важливу роль у забезпеченні економічного розвитку країни. Вона виконує ряд функцій, які сприяють інтеграції національної економіки у світову систему господарювання, підвищенню конкурентоспроможності та економічної стабільності. Основні функції зовнішньої торгівлі можна згрупувати за кількома напрямками: економічні, соціальні, технологічні та інтеграційні (рис. 1.1).

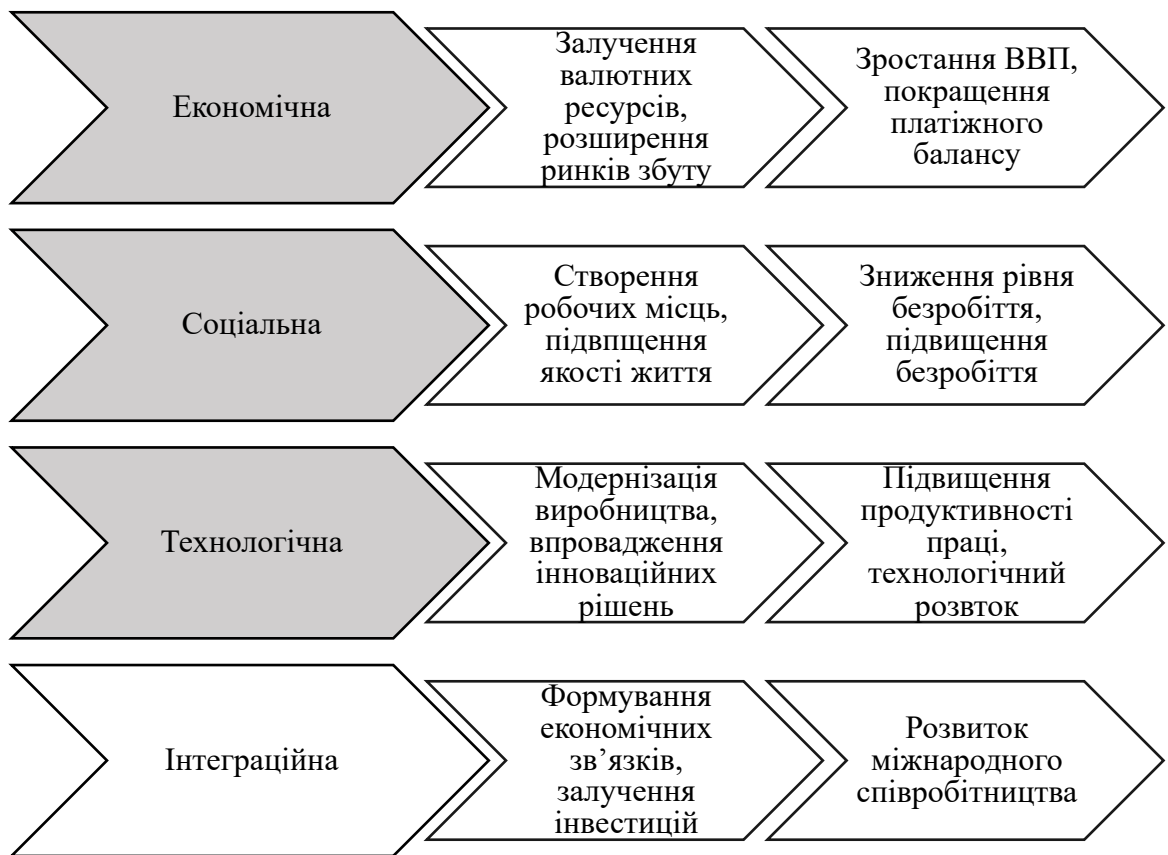

Рис. 1.1. Функції зовнішньої торгівлі

Джерело: складено автором на основі [24, 30]

Завдяки зовнішній торгівлі країни можуть отримувати значні економічні вигоди, забезпечуючи фінансову стабільність, технологічний розвиток та соціально-економічне зростання. Поєднання економічних, соціальних, технологічних та інтеграційних функцій дозволяє ефективно використовувати наявні ресурси, створюючи умови для довгострокового розвитку національної економіки.

Зовнішня торгівля також виконує функцію підвищення конкурентоспроможності економіки через стимулювання виробників до підвищення якості продукції та зниження витрат. Можливість виходу на нові ринки сприяє диверсифікації товарного асортименту, що робить економіку більш стійкою до зовнішніх шоків.

Загалом, функції зовнішньої торгівлі відображають її багатогранний вплив на економіку та суспільство, що забезпечує комплексний підхід до формування економічної політики у сфері міжнародних економічних відносин.

Розвиток зовнішньої торгівлі залежить від сукупності факторів, які впливають на обсяги експорту та імпорту, структуру зовнішньоторговельних операцій та конкурентоспроможність національної продукції на світових ринках. Ці фактори можна умовно поділити на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні фактори відображають стан економіки країни, її виробничий потенціал та рівень розвитку технологій. Одним із ключових внутрішніх факторів є наявність конкурентоспроможного виробництва, яке дозволяє забезпечити експорт якісної продукції на міжнародні ринки. Висока продуктивність праці та впровадження інновацій сприяють зниженню витрат виробництва та підвищенню якості продукції. До внутрішніх факторів також належить інвестиційний клімат, який впливає на розвиток експортно орієнтованих галузей. Позитивний інвестиційний клімат стимулює притік іноземного капіталу, що сприяє модернізації виробництва та розширенню експортних можливостей. Крім того, важливу роль відіграє державна політика підтримки експорту, що може реалізовуватись через податкові пільги, субсидії та розвиток інфраструктури [18].

Вплив зовнішніх факторів зумовлений міжнародним економічним середовищем. До них належать зміни у світовій економіці, глобальна кон'юнктура ринку, динаміка світових цін на сировину та продукцію, а також економічна політика основних торговельних партнерів. Наприклад, коливання цін на енергоносії безпосередньо впливають на витрати національного виробництва та вартість експорту. Серед зовнішніх факторів значний вплив мають міжнародні торговельні угоди та участь країни в інтеграційних об'єднаннях. Наприклад, підписання угод про вільну торгівлю знижує митні бар'єри, що сприяє зростанню обсягів експорту. Навпаки, економічні санкції можуть суттєво обмежити доступ до ринків збуту, що негативно впливає на зовнішньоторговельну активність [24].

Зовнішня торгівля значною мірою залежить від динаміки внутрішніх та зовнішніх факторів, а також від політичної та економічної стабільності в країні. Позитивні фактори сприяють зростанню обсягів експорту та поліпшенню торговельного балансу, тоді як негативні чинники можуть призводити до обмеження доступу на зовнішні ринки та зниження економічної активності.

Зовнішня торгівля як економічне явище має багатовікову історію, що відображає еволюцію економічних підходів до її вивчення. Науковий інтерес до аналізу зовнішньоторговельних процесів виник ще у XVII-XVIII століттях і продовжує активно розвиватися в сучасному економічному дискурсі. Основні теоретичні підходи можна поділити на класичні, неокласичні та сучасні концепції (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Еволюція теорій зовнішньої торгівлі

Теорія	Автор	Основна ідея	Практичне значення
Теорія абсолютних переваг	Адам Сміт (1776)	Країни спеціалізуються на товарах з найменшими витратами	Підвищення ефективності виробництва через міжнародний поділ праці
Теорія порівняльних переваг	Девід Рікардо (1817)	Вигоди від торгівлі навіть без абсолютних переваг	Рационалізація виробництва на основі порівняльних витрат
Теорія факторних пропорцій (Хекшер-Олін)	Хекшер, Олін (1933)	Експорт товарів з надлишком факторів виробництва	Оптимізація зовнішньоторговельної структури
Теорія нової торгівлі	Пол Кругман (1991)	Економія від масштабу та диференціація продукції	Підвищення конкурентоспроможності через розширення асортименту
Теорія конкурентоспроможності	Майкл Портер (1990)	Створення умов для розвитку експортних галузей	Формування стратегій економічного розвитку

Джерело: складено автором за матеріалами [28, 31, 42, 66].

Зовнішня торгівля є важливим інструментом економічного розвитку, оскільки сприяє розширенню ринків збуту, залученню іноземних інвестицій,

модернізації виробництва та забезпеченню економічної стабільності. Вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток можна оцінити через її вплив на макроекономічні показники, такі як валовий внутрішній продукт (ВВП), платіжний баланс, зайнятість та конкурентоспроможність національної економіки. Проте зовнішня торгівля може створювати й певні ризики для національної економіки. Зокрема, надмірна залежність від експорту окремих товарів робить економіку вразливою до коливань світових цін. Крім того, імпорт дешевої продукції може негативно впливати на внутрішнє виробництво, що призводить до скорочення робочих місць у неконкурентоспроможних галузях. Імпорт, з одного боку, дозволяє задовольняти внутрішній попит на продукцію, якої не вистачає на національному ринку, з іншого – створює загрозу витіснення національних виробників з внутрішнього ринку. Тому для підтримки стабільного економічного розвитку важливо здійснювати раціональне регулювання зовнішньої торгівлі, поєднуючи ліберальні підходи із захисними заходами.

У таблиці 1.3 узагальнено позитивні та негативні аспекти впливу зовнішньої торгівлі.

Таблиця 1.3

Позитивні та негативні аспекти впливу зовнішньої торгівлі на
економічний розвиток

Вплив зовнішньої торгівлі	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Економічне зростання	Збільшення доходів бюджету через експорт	Залежність від зовнішнього попиту
Зайнятість	Створення робочих місць у експортних галузях	Скорочення зайнятості через імпорт дешевих товарів
Інновації та технології	Модернізація виробництва через імпорт обладнання	Залежність від іноземних технологій
Інтеграція в світову економіку	Розширення торговельних зв'язків та співпраці	Загроза економічного тиску через санкції
Конкурентоспроможність	Підвищення якості продукції через міжнародну конкуренцію	Витіснення національних виробників з ринку

Джерело: складено автором за матеріалами [18, 21, 23, 27].

Як видно з таблиці, зовнішня торгівля має подвійний вплив на економічний розвиток: з одного боку, вона сприяє зростанню економіки через збільшення експорту, диверсифікацію виробництва та інтеграцію у світові ринки; з іншого боку, вона може створювати ризики для внутрішнього виробництва через залежність від імпорту та цінових коливань на світовому ринку. Для максимального використання позитивних ефектів зовнішньої торгівлі необхідно забезпечити баланс між лібералізацією ринку та захистом національних інтересів, що сприятиме сталому економічному розвитку країни.

Отже, зовнішня торгівля є невід'ємною складовою сучасної економіки, яка забезпечує інтеграцію національної економіки у світовий ринок, сприяє економічному зростанню та створенню конкурентоспроможних переваг. Теоретичні підходи до вивчення зовнішньої торгівлі, починаючи від класичних концепцій абсолютних та порівняльних переваг до сучасних глобалізаційних теорій, дозволяють комплексно оцінити вплив міжнародного обміну на економічний розвиток. Класичні теорії акцентують увагу на раціональному використанні ресурсів через міжнародну спеціалізацію, а сучасні підходи підкреслюють значення економії від масштабу та створення конкурентних переваг. Зовнішня торгівля виконує низку функцій, що включають економічний розвиток через експортні надходження, соціальний вплив через створення робочих місць, технологічне оновлення завдяки імпорту інноваційних продуктів та інтеграцію національної економіки в глобальний ринок. Водночас розвиток зовнішньоторговельної діяльності залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, серед яких значну роль відіграють виробничий потенціал, інноваційний розвиток, міжнародна кон'юнктура та політична стабільність.

1.2. Ліберальна митна політика як чинник розвитку зовнішньої торгівлі

Сучасний етап економічного розвитку держав характеризується стрімким зростанням обсягів міжнародної торгівлі, поглибленням світового поділу праці та посиленням економічної взаємозалежності між країнами. Ці процеси зумовлені зростанням виробничого потенціалу, розвитком науково-технічного прогресу та глобалізацією економічних зв'язків. Як наслідок, такі тенденції сприяють поступовій лібералізації торгівлі, що проявляється у створенні умов для вільного переміщення товарів та послуг через митні кордони. Водночас спостерігається зменшення або повне усунення торговельних бар'єрів.

Попри прогрес лібералізації, в сучасних умовах кожна держава продовжує здійснювати контроль за переміщенням товарів через митний кордон. Ефективність такого контролю забезпечується за допомогою механізмів митної політики, які включають об'єкти та суб'єкти регулювання, правові норми та інституційні структури, що визначають порядок здійснення митних операцій [27].

Митна політика держави виступає комплексним механізмом регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, спрямованим на забезпечення національних економічних інтересів, регулювання зовнішньої торгівлі та зниження ризиків, пов'язаних із глобальними економічними змінами. Однак у законодавчих актах різних країн поняття митної політики залишається багатоаспектним та інколи нечітким. Зокрема, митну політику визначають як систему правил, як принципи зовнішньої торгівлі країни або як засіб використання митного регулювання» [9].

Таблиця 1.4

Визначення поняття митної політики в митних кодексах деяких країн
світу

Країна	Визначення митної політики
Україна	Державна митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів і забезпечення митної безпеки, регулювання зовнішньої торгівлі та інтеграції до світової економіки.
США	Митна політика – оптимальна конфігурація цілей, принципів, функцій, напрямів ведення митної справи.
Австралія	Митна політика – система заходів, що застосовує держава для встановлення певної конфігурації митного оподаткування на імпортовані в країну товари та проходження ними митних формальностей.
Китай	Митна політика – частина зовнішньоторговельної діяльності держави, яка регламентує обсяг, структуру й умови експорту та імпорту товарів.
Індія	Митна політика – комплекс заходів і напрямів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюються через митну систему.
ЄС	Митна політика – складова внутрішньої та зовнішньої політики держави, що здійснюється в рамках відповідних закріплених законом інституцій.

Джерело: складено автором за матеріалами [56].

У науковій літературі існує кілька підходів до визначення митної політики, що відображають різні концептуальні підходи до цього поняття:

1. С.В. Ківалов розглядає митну політику як систему заходів, які забезпечують економічну безпеку державних кордонів та реалізацію зовнішньоекономічної політики через митне регулювання. Основна увага приділяється впливу держави на митні відносини та забезпеченню економічної безпеки [16].

2. Б.А. Кормич вважає митну політику складовою внутрішньої та зовнішньої політики держави, яка визначає напрями діяльності державних органів у сфері регулювання зовнішньоекономічних відносин. Він акцентує на захисті національних інтересів та економічного суверенітету через ефективне управління митною системою [17].

3. О.П. Гребельник підходить до митної політики як до комплексної системи заходів, спрямованих на забезпечення економічного суверенітету країни та охорону державних кордонів. Він наголошує на ролі митної політики

у реалізації зовнішньоекономічної стратегії держави через регулювання митних відносин [9].

4. І.Г. Бережнюк характеризує митну політику як систему поглядів та ідей, що формують правові та економічно-організаційні принципи митної справи. Він підкреслює значення митної політики у створенні основ правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності [1].

5. Д.В. Приймаченко підкреслює, що митна політика є систематизованою діяльністю державних інституцій, спрямованою на визначення стратегічних напрямів державної політики у сфері митного регулювання. Основна мета такої політики – захист національних інтересів та забезпечення економічної безпеки через ефективне управління митними процесами [30].

Реалізація митної політики здійснюється через визначення економічних цілей держави та суспільних уявлень про митне регулювання. Ці чинники формують рамкові стандарти митної політики, які згодом втілюються у систему митного регулювання. Основу митного регулювання становить сукупність тарифних та нетарифних інструментів, що доповнюються митною системою. Реалізація митного регулювання здійснюється через митну справу, де держава (через митні органи) впливає на учасників митних відносин, зокрема на процеси переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон. Основна мета цього впливу – забезпечення економічних інтересів держави.

Митна політика виконує функції, що залежать від державного устрою, законодавчої бази та соціально-економічної стратегії розвитку країни. Митна служба при цьому виконує регуляторну функцію у зовнішньоекономічній діяльності та забезпечує дотримання митного законодавства. Процес формування митної політики є складним і передбачає участь різних гілок влади. Механізм митної політики включає інституційну та функціональну складову та наданий на рис. 1.2.

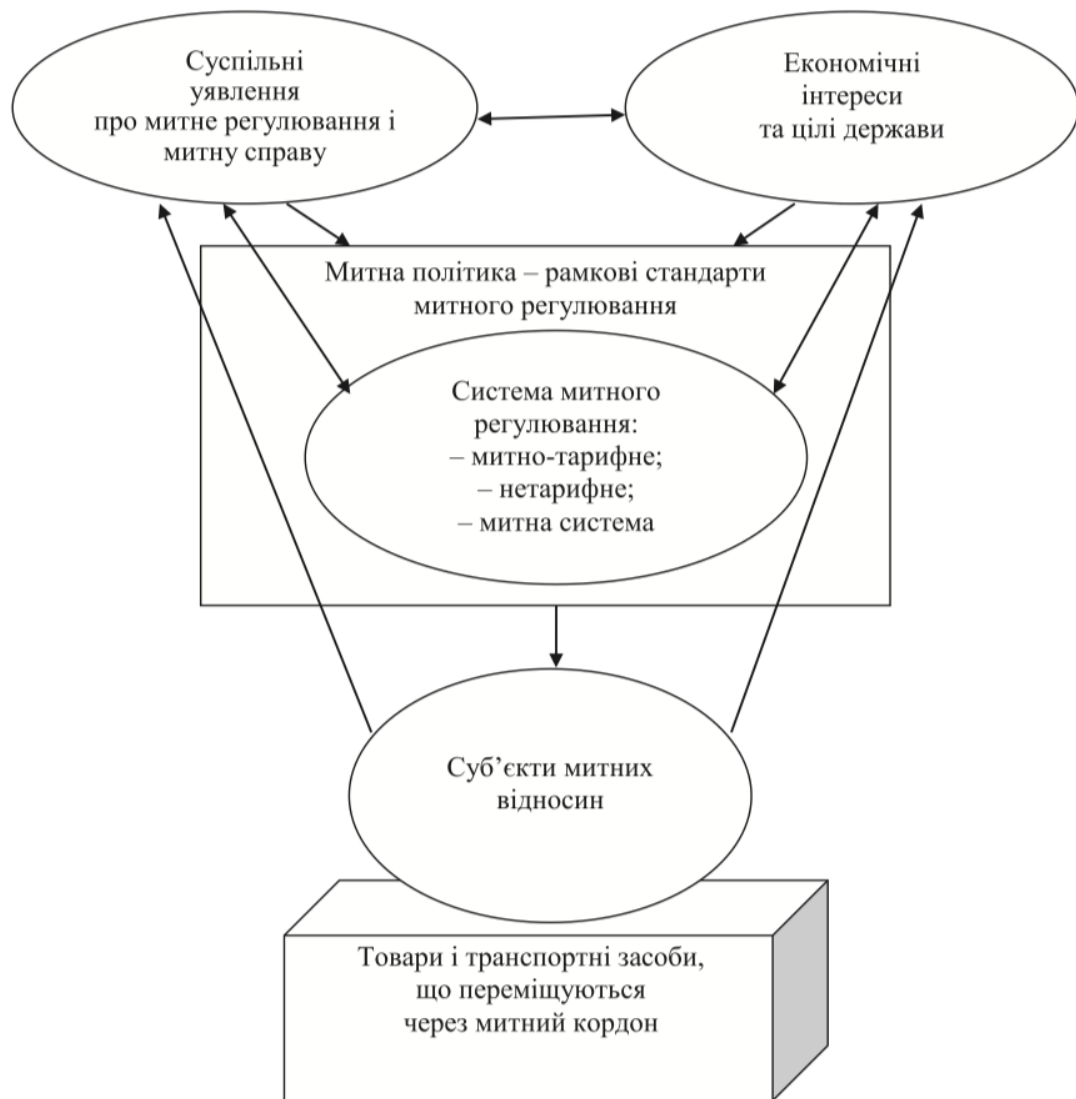

Рис. 1.2. Механізм здійснення митної політики

Джерело: складено автором.

Суб'єкти митної політики виступають носіями економічних та політичних інтересів. До них належать державні інститути, недержавні організації (асоціації підприємців, експортерів, імпортерів), а також міжнародні та інтеграційні структури. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексний вплив на зовнішньоекономічну діяльність через гармонійне поєднання економічних та політичних інструментів митної політики.

Держава здійснює регулювання підприємницької діяльності, включаючи зовнішньоторговельну, з метою створення сприятливих умов для національного виробника. Для цього використовуються як тарифні (рис. 1.3),

так і нетарифні інструменти. Тарифні бар'єри включають протекційні мита, що обмежують ввезення або вивезення певних товарів. Зазвичай вищі мита встановлюються на імпорту готової продукції, а нижчі – на сировину, що сприяє підтримці внутрішнього виробництва. Нетарифні методи охоплюють економічні, політичні та адміністративні обмеження, які впливають на обсяги торгівлі без застосування мит [20].

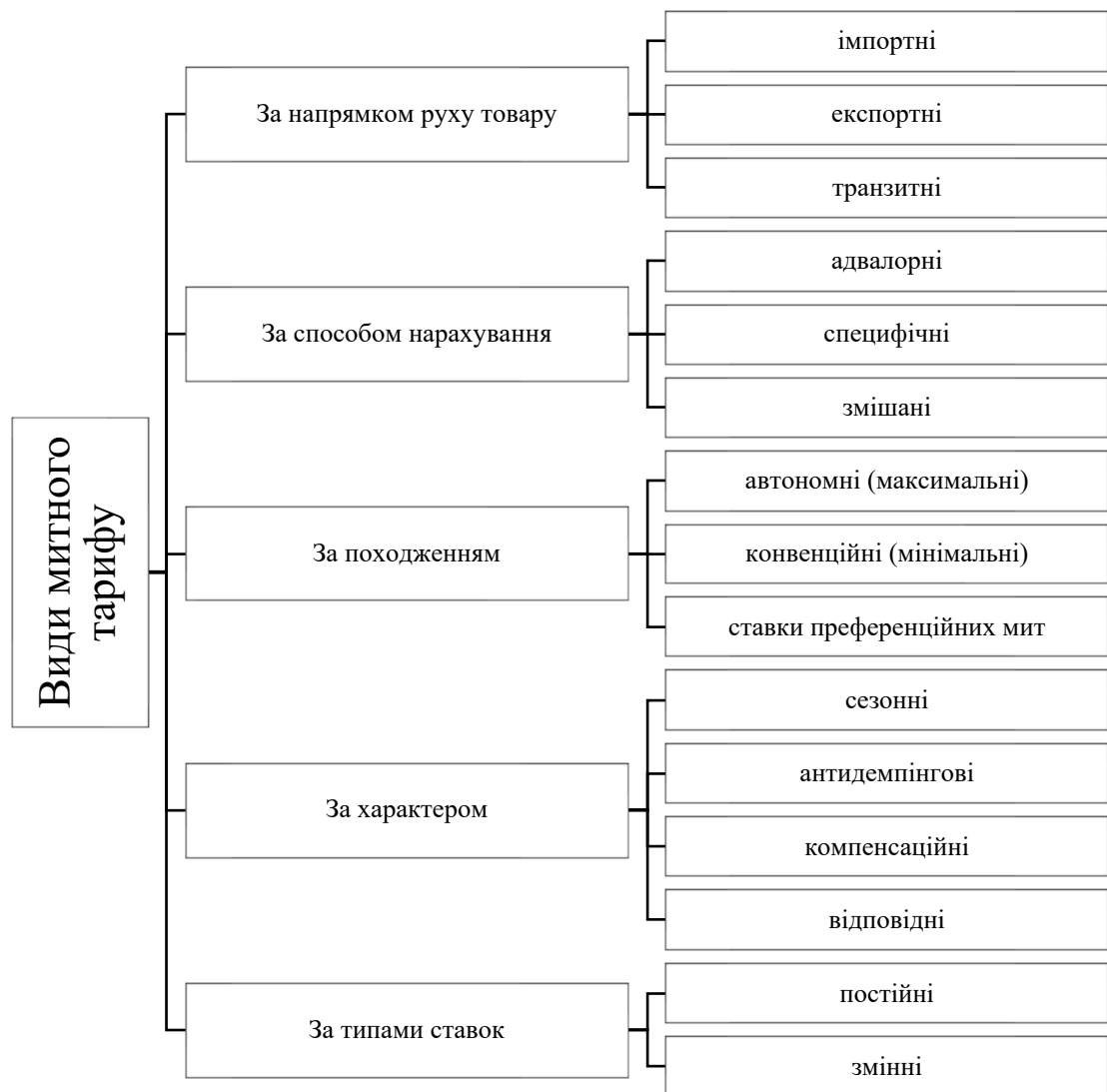

Рис. 1.2 Види митних тарифів

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Митний тариф виступає основним економічним регулятором зовнішньої торгівлі, включаючи ставки мита на товари, що перетинають митний кордон. Основні функції митного тарифу охоплюють:

1. Захист внутрішніх виробників від іноземної конкуренції;

2. Фіскальну функцію – наповнення державного бюджету;
3. Сприяння доступу національних товарів на зовнішні ринки;
4. Поліпшення платіжного балансу [21].

Нетарифні методи регулювання торгівлі включають комплекс обмежувальних заходів, що стримують проникнення іноземних товарів на внутрішній ринок (рис. 1.4). Вони стимулюють експорт та мінімізують негативний вплив на населення, оскільки не є податковим тягарем. Нетарифні методи зазвичай є більш політично прийнятними та дозволяють урядам ефективніше контролювати зовнішньоторговельні потоки.

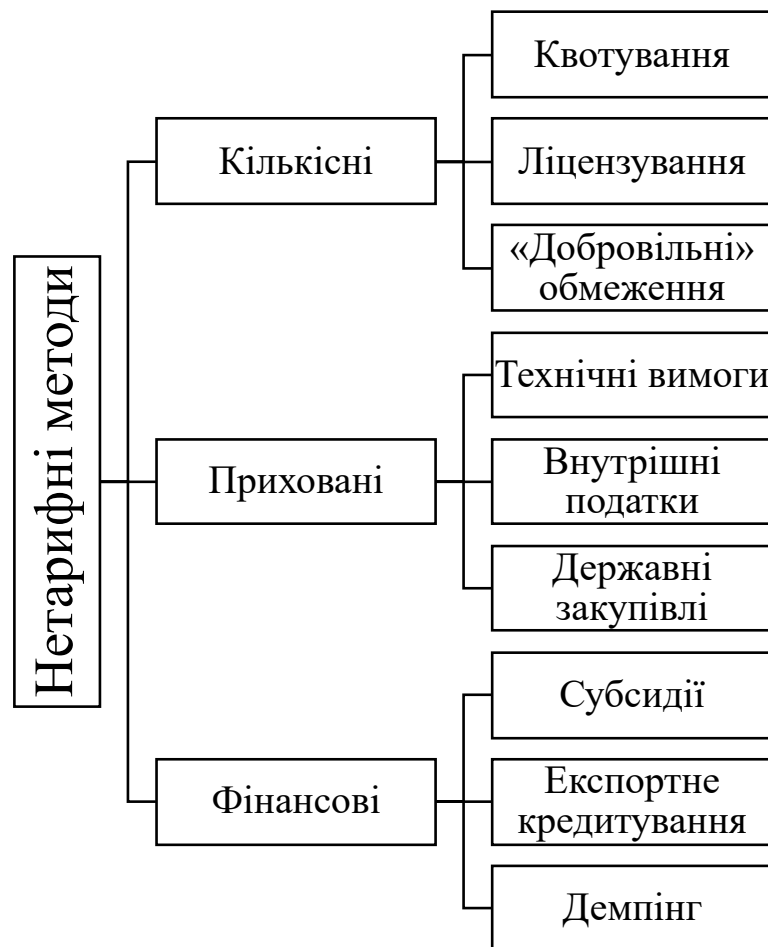

Рис 1.4. Детальна класифікація нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі

Джерело: складено автором за матеріалами [12, 26]

Таким чином, тарифні та нетарифні інструменти є ключовими компонентами митної політики. Залежно від інтенсивності їх застосування

виділяють два основні підходи до державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: протекціонізм та ліберальна митна політика. Протекціонізм забезпечує захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції, тоді як фритрейдерство передбачає мінімальне втручання держави, низькі мита та відсутність обмежень у зовнішньоторговельному обігу.

Ліберальна митна політика є одним з основних напрямків державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що спрямована на створення сприятливих умов для зовнішньої торгівлі шляхом зниження митних бар'єрів та спрощення процедур митного оформлення. Вона орієнтована на підтримку відкритості економіки, залучення іноземних інвестицій та забезпечення конкурентоспроможності національних товарів на світових ринках.

Основною метою ліберальної митної політики є сприяння розвитку зовнішньоторговельної діяльності через забезпечення прозорості митних процедур, гармонізацію митного законодавства з міжнародними стандартами та зниження адміністративного навантаження на бізнес. Ліберальний підхід передбачає мінімізацію державного втручання у зовнішньоторговельні процеси, що дозволяє зменшити витрати підприємств та збільшити обсяги експорту та імпорту.

Основними принципами ліберальної митної політики є:

1. Прозорість регулювання – забезпечення доступності нормативно-правової бази та чіткість митних процедур. Це дозволяє підприємствам завчасно готуватися до виконання митних вимог та знижує ризик корупції.
2. Спрощення митних процедур – використання електронного декларування, автоматизованих систем управління ризиками та цифрових платформ для подачі документів. Спрощення митного контролю дозволяє скоротити час та витрати на оформлення вантажів.
3. Зниження тарифних ставок – поступове зменшення митних зборів на товари, що відповідає міжнародним зобов'язанням країни в рамках СОТ та

угод про вільну торгівлю. Це забезпечує зниження собівартості імпортованих товарів та підвищує конкурентоспроможність експорту.

4. Гармонізація митного законодавства – адаптація національних митних правил до міжнародних стандартів та вимог інтеграційних об'єднань, таких як СОТ, ЄС та інші.

На рис. 1.5 систематизовано основні принципи та їх ефект.

Рис. 1.5. Основні принципи ліберально митної політики

Джерело: складено автором за матеріалами [26]

Ліберальна митна політика є ключовим елементом економічної стратегії країн, що прагнуть інтегруватися у світову систему господарювання та підвищити свою конкурентоспроможність на міжнародних ринках. Суть такої політики полягає у створенні відкритих економічних умов через зниження тарифних та нетарифних бар'єрів, спрощення митних процедур та адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів.

Одним із головних позитивних ефектів лібералізації митної політики є зростання обсягів експорту. Зниження митних тарифів робить національну

продукцію більш конкурентоспроможною на зовнішніх ринках. Крім того, спрощення митних процедур скорочує час і витрати на митне оформлення товарів, що сприяє оперативності експортних операцій. Однак лібералізація митної політики має й певні ризики. Зокрема, зниження митних тарифів може призвести до втрат бюджетних надходжень, особливо якщо імпорт значно перевищує експорт. Крім того, відкритість ринку збільшує ризик витіснення національних виробників іноземною продукцією, що може призвести до скорочення зайнятості у вразливих галузях.

Таблиця 1.5

Основні позитивні аспекти та можливі ризики лібералізації митної
політики

Показник	Позитивний вплив	Можливий ризик
Обсяги експорту	Зростання через зниження тарифів	Надмірна залежність від зовнішніх ринків
Обсяги імпорту	Збільшення доступу до якісної продукції	Витіснення національних виробників
Інвестиційна привабливість	Підвищення завдяки спрощенню митних процедур	Залежність від іноземного капіталу
Конкурентоспроможність	Зменшення витрат на виробництво та логістику	Зростання конкуренції з іноземними виробниками
Бюджетні надходження	Підтримка через збільшення експортних операцій	Скорочення через зниження митних зборів

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Отже, ліберальна митна політика, спрямована на спрощення зовнішньоторговельної діяльності, здатна забезпечити значний економічний ефект для країни. Проте її впровадження потребує зваженого підходу з урахуванням як позитивних аспектів, так і можливих ризиків для економіки.

Успішна реалізація ліберальної митної політики залежить від цілого комплексу чинників, що забезпечують її ефективність та стійкість у довгостроковій перспективі. Правильне поєднання цих чинників дозволяє не лише досягти бажаного економічного ефекту, але й уникнути можливих негативних наслідків, таких як втрата бюджетних надходжень або витіснення національних виробників.

Таблиця 1.6

Чинники ефективності ліберальної митної політики держави

Чинник успішності	Складова	Вплив на ефективність ліберальної митної політики
Інституційна підтримка	Координація дій митних органів та державних структур	Забезпечення оперативності реалізації ліберальних заходів
Правове забезпечення	Гармонізація законодавства з міжнародними стандартами	Зниження правової невизначеності та бар'єрів для бізнесу
Розвиток митної інфраструктури	Цифровізація, автоматизація митних процедур	Скорочення часу оформлення та підвищення прозорості
Інформаційна прозорість	Доступність нормативних актів та консультаційні послуги	Зменшення адміністративних бар'єрів та підтримка бізнесу
Кадрове забезпечення	Підвищення кваліфікації та боротьба з корупцією	Підвищення якості митних послуг та зниження ризику зловживань
Міжнародна співпраця	Обмін досвідом та гармонізація процедур	Адаптація до міжнародних норм та оптимізація зовнішньоторговельних процесів

Джерело: складено автором за матеріалами [9]

Успішна реалізація ліберальної митної політики залежить від ефективної координації державних органів, гармонізації законодавчої бази, розвитку цифрових технологій та підвищення прозорості митних процедур. Забезпечення цих умов дозволяє створити стабільне правове середовище для бізнесу та сприяє сталому економічному розвитку в умовах міжнародної економічної інтеграції.

Отже, ліберальна митна політика є важливим чинником розвитку зовнішньої торгівлі, оскільки сприяє зниженню бар'єрів у міжнародній економічній діяльності та забезпечує інтеграцію національної економіки у світову систему господарювання. Основна мета такої політики полягає у створенні сприятливих умов для експорту та імпорту через зниження митних тарифів, спрощення митних процедур та гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами. Основними інструментами ліберальної митної політики є зниження митних ставок, спрощення процедур

митного оформлення, укладання угод про вільну торгівлю та створення митних союзів. Важливим аспектом є використання цифрових технологій для автоматизації процесів митного контролю та забезпечення прозорості адміністрування. Ліберальна митна політика відіграє значну роль у системі міжнародної торгівлі, оскільки дозволяє підвищити конкурентоспроможність національних товарів на зовнішніх ринках, збільшити обсяги експорту та сприяти залученню іноземних інвестицій. Для успішної реалізації ліберальної митної політики необхідно забезпечити інституційну підтримку з боку держави, правову гармонізацію з міжнародними стандартами, розвиток цифрової інфраструктури та прозорість регуляторних процедур. Врахування цих чинників дозволить підвищити ефективність зовнішньоторговельної діяльності та забезпечити стійкість економіки в умовах глобалізації.

Висновки до першого розділу

За результатами проведеного дослідження теоретичних засад розвитку зовнішньої торгівлі в контексті лібералізації митної політики, було зроблено такі висновки:

1. Зовнішня торгівля є невід'ємною складовою міжнародних економічних відносин, яка забезпечує інтеграцію національної економіки у світову господарську систему. Завдяки зовнішній торгівлі країни отримують можливість використовувати свої порівняльні переваги, розширювати виробничий потенціал та забезпечувати зростання обсягів експорту та імпорту. Це сприяє зміцненню економічного потенціалу країни, збільшенню надходжень до державного бюджету та формуванню стійких економічних зв'язків з іншими країнами.

2. Зовнішня торгівля виконує важливу функцію оптимізації використання економічних ресурсів, що досягається через міжнародну спеціалізацію та кооперацію. Міжнародний обмін товарами дозволяє країнам зосереджуватися на виробництві продукції з найменшими витратами або високою якістю, що

сприяє раціоналізації виробництва. Завдяки цьому забезпечується підвищення продуктивності праці, зниження витрат на виготовлення продукції та збільшення загального добробуту населення. Таким чином, зовнішня торгівля сприяє формуванню конкурентних переваг на світовому ринку та підтримує економічну стабільність.

3. Ліберальна митна політика відіграє ключову роль у розвитку зовнішньої торгівлі, оскільки створює сприятливі умови для інтеграції національної економіки у світовий ринок. Зниження митних бар'єрів та спрощення митних процедур дозволяють національним виробникам легше виходити на зовнішні ринки, знижуючи адміністративні витрати та скорочуючи час митного оформлення. Це сприяє зростанню експортних поставок, активізації зовнішньоекономічної діяльності та залученню іноземних інвестицій, що забезпечує позитивний вплив на економічне зростання.

4. Основними принципами ліберальної митної політики є прозорість регулювання, спрощення митних процедур, зниження тарифних ставок та гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами. Прозорість регулювання сприяє передбачуваності зовнішньоекономічних операцій, спрощення процедур дозволяє зменшити витрати на митне оформлення, а зниження тарифів стимулює зростання обсягів імпорту та експорту. Гармонізація нормативно-правової бази з міжнародними вимогами сприяє інтеграції економіки до глобальної системи торгівлі та підвищенню конкурентоспроможності національної продукції на світових ринках.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ЛІБЕРАЛЬНОЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

2.1. Динаміка зовнішньоторговельних показників України в умовах лібералізації митної політики

Лібералізація митної політики України – це поступовий процес, що розпочався з моменту набуття незалежності та триває до сьогодні. Вона спрямована на зниження митних бар'єрів, спрощення митних процедур та гармонізацію національного митного законодавства з міжнародними стандартами. Основними чинниками лібералізації стали прагнення інтеграції до світової економіки, участь у міжнародних економічних організаціях та підписання торговельних угод.

Таблиця 2.1

Етапи лібералізації митної політики України

Етап 1	Період 2	Основні кроки 3	Характеристика етапу 4
Початковий етап	1991–2000 рр.	– Прийняття Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (1991 р.) – Утворення Державного митного комітету України (1991 р.) – Прийняття Митного кодексу України (1992 р.) – Укладання перших двосторонніх торговельних угод з країнами СНД	– Створення правової бази митної системи та захист національного виробника – Застосування захисного підходу до митного регулювання
Лібералізація та інтеграційні кроки	2001–2007 рр.	– Нова редакція Митного кодексу України (2002 р.) – Спрощення митного оформлення – Підготовка до вступу до СОТ – Угоди про вільну торгівлю з країнами СНД та Балтії	– Зниження митних тарифів та спрощення митних процедур – Розширення співпраці з міжнародними організаціями

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4
Інтеграція до СОТ	2008–2013 рр.	– Вступ до Світової організації торгівлі (2008 р.) – Зниження митних ставок на імпортовані товари – Адаптація до вимог СОТ щодо прозорості та недискримінації	– Гармонізація митного законодавства з міжнародними нормами – Підвищення відкритості ринку
Поглиблення євроінтеграції	2014–2023 рр.	– Угода про асоціацію з ЄС (2014 р.) – Зниження митних тарифів на промислові та сільськогосподарські товари – Гармонізація митних процедур з європейськими стандартами	– Інтеграція до європейського економічного простору – Спрощення доступу до ринку ЄС
Адаптація до глобальних викликів	2023 р. – тепер	– Впровадження цифрових технологій у митному регулюванні – Модернізація митної інфраструктури відповідно до європейських стандартів – Блокчейн для прозорості митних операцій	– Сучасний етап лібералізації в умовах глобальних змін – Застосування інноваційних технологій для забезпечення прозорості

Джерело: складено автором за матеріалами [13, 22]

Лібералізація митної політики України значно вплинула на розвиток зовнішньоекономічної діяльності країни, зокрема на зміну обсягів експорту, імпорту та формування зовнішньоторговельного балансу. Зниження митних тарифів, спрощення процедур митного оформлення та гармонізація митного законодавства з міжнародними стандартами сприяли активізації зовнішньої торгівлі, проте водночас створили певні виклики для національної економіки.

Для комплексного аналізу розвитку зовнішньої торгівлі в умовах лібералізації митної політики необхідно враховувати макроекономічні показники, що відображають загальний стан економіки країни. Вони дозволяють визначити динаміку економічного зростання, зміну добробуту населення та оцінити вплив зовнішньоторговельної діяльності на національну економіку.

Одним з основних макроекономічних показників є валовий внутрішній продукт (ВВП), який характеризує загальний обсяг вироблених товарів та послуг на території країни протягом року. ВВП є важливим індикатором економічної активності та використовується для оцінки рівня добробуту населення через показник ВВП на душу населення. Крім того, для аналізу зовнішньоекономічної діяльності важливими є обсяги експорту та імпорту, що дають змогу оцінити рівень відкритості економіки та стан торговельного балансу.

У рамках дослідження буде проведено аналіз динаміки макроекономічних показників України за період 2014–2023 рр., що дозволить виявити основні тенденції та оцінити вплив лібералізації митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі в умовах поглиблення євроінтеграції та адаптації до глобальних викликів.

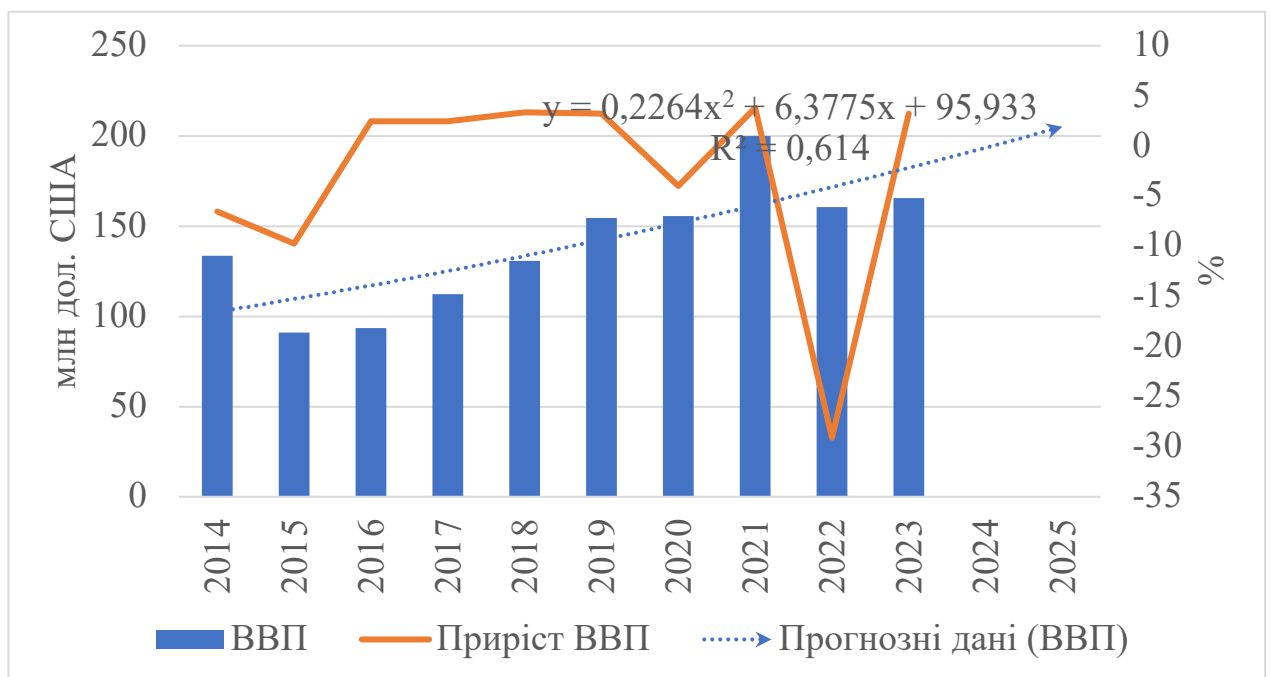

Рис. 2.1. Динаміка ВВП та приріст ВВП 2014-2023 рр. та прогностичні дані

Джерело: складено автором за матеріалами [50]

Динаміка макроекономічних показників України за період 2014–2023 рр. свідчить про значні коливання обсягів ВВП, що обумовлено як внутрішніми економічними проблемами, так і впливом зовнішніх чинників.

Період 2014–2015 рр. характеризувався значним спадом ВВП, що було спричинено військовим конфліктом на сході України, втратою частини промислового потенціалу та зниженням інвестиційної активності. У цей час ВВП скоротився з 133,5 млрд дол. до 91 млрд дол., а ВВП на душу населення зменшився з 3,104 до 2,124 дол. США. З 2016 року економіка почала демонструвати поступове зростання, що відображалось у збільшенні обсягів ВВП та ВВП на душу населення. Основним чинником позитивної динаміки стала адаптація економіки до нових умов торгівлі з ЄС у межах Угоди про асоціацію. Пандемія COVID-19 у 2020 році призвела до чергового спаду економіки, коли ВВП скоротився на 4%. Водночас, завдяки підтримці з боку міжнародних фінансових організацій та адаптаційним заходам уряду, у 2021 році вдалося досягти зростання ВВП на 3,8%.

У 2022 році на тлі повномасштабної військової війни з боку РФ економіка України знову зазнала значних втрат, що призвело до падіння ВВП на 29,1%. Відновлення економіки у 2023 році зумовлене поступовою стабілізацією ситуації та адаптацією до нових викликів.

Загалом, аналіз показує, що динаміка ВВП України залишається вразливою до зовнішніх факторів, зокрема збройних конфліктів та глобальних криз. Це підкреслює необхідність подальшої диверсифікації економіки та розширення зовнішньоекономічних зв'язків.

У період після вступу України до Світової організації торгівлі (2008 р.) та підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (2014 р.) спостерігається поступове зростання обсягів зовнішньої торгівлі. Зокрема, зниження митних тарифів на промислові товари та продукцію агропромислового комплексу стимулювало розширення експортного потенціалу країни. Однак динаміка зовнішньоторговельного балансу характеризується як позитивними, так і негативними тенденціями. З одного боку, зростання експорту сприяло збільшенню валютних надходжень до державного бюджету. З іншого боку, відкритість ринку призвела до значного зростання імпорту, що негативно вплинуло на торговельний баланс.

У період з 2013 по 2023 рік обсяги експорту товарів з України зростали нерівномірно, залежно від економічних та політичних умов (рис. 2.2). Зокрема, у 2014–2015 рр. відбулося різке скорочення експорту через військові дії на сході країни та втрату частини виробничих потужностей. У подальші роки спостерігалось поступове відновлення експортного потенціалу, зокрема завдяки адаптації українських підприємств до європейських стандартів та розширенню ринків збуту в ЄС.

Імпортні операції також зазнали значних змін. Зниження митних ставок та зменшення адміністративних бар'єрів сприяли зростанню обсягів імпорту, зокрема енергоносіїв, промислових товарів та технологічного обладнання. Проте значне зростання імпорту у 2016–2019 рр. призвело до формування від'ємного сальдо торговельного балансу.

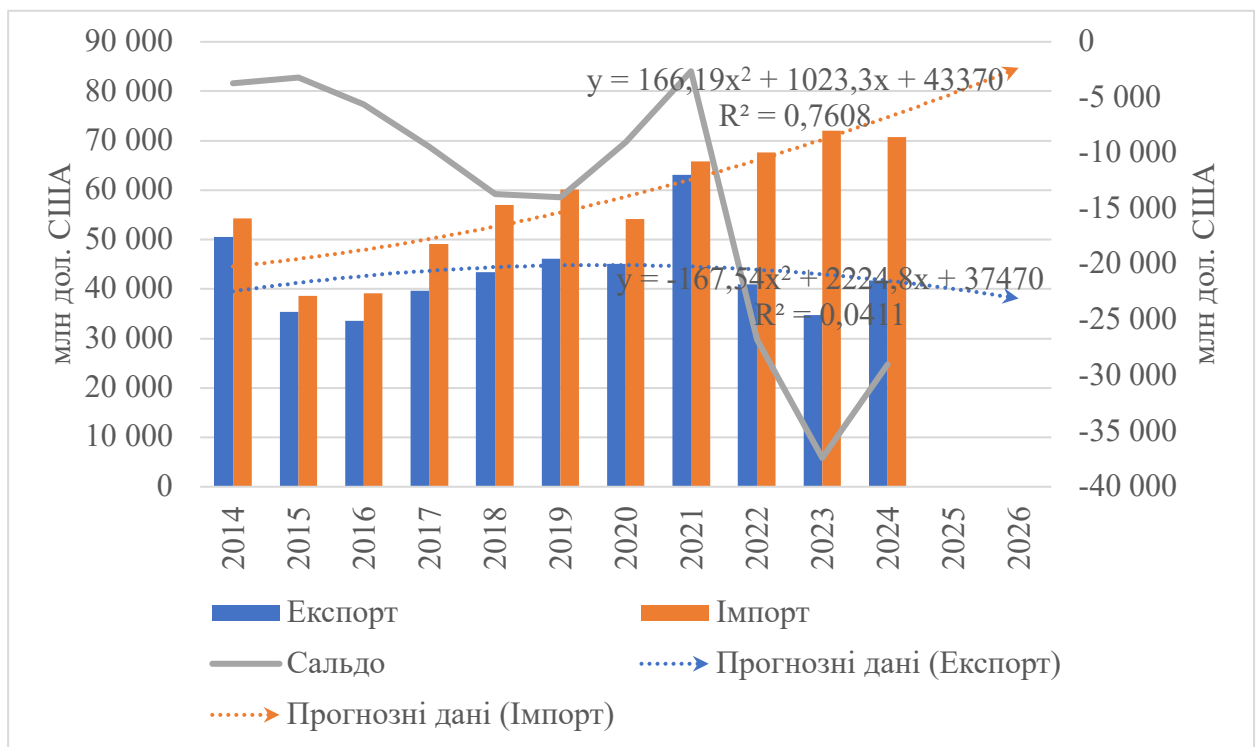

Рис. 2.2. Динаміка експорту та імпорту у 2014-2024 рр. та прогностичні дані

Джерело: складено автором за матеріалами [50]

Лібералізація митної політики суттєво вплинула на показники зовнішньоторговельного балансу, що виражається у наступних аспектах:

1. Зниження тарифів дозволило зменшити витрати на вихід на зовнішні ринки, що позитивно позначилося на обсягах реалізації продукції за кордоном.
2. Спрощення митних процедур сприяло збільшенню імпорту товарів, особливо з ЄС та країн Азії.
3. Зростання імпорту переважало над експортом, що призвело до від'ємного сальдо в окремі роки.
4. Зниження митних бар'єрів зробило економіку вразливішою до зовнішніх шоків, зокрема коливань світових цін на сировину.

Лібералізація митної політики України значно вплинула на структуру зовнішньоторговельних операцій, зокрема на зміну товарної номенклатури експорту та імпорту. Поступове зниження митних тарифів, укладання угод про вільну торгівлю та гармонізація митних процедур із нормами Європейського Союзу сприяли розширенню номенклатури товарів та переорієнтації на нові ринки збуту. Після вступу до СОТ у 2008 році та підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році український експорт зазнав значних змін (рис. 2.2).

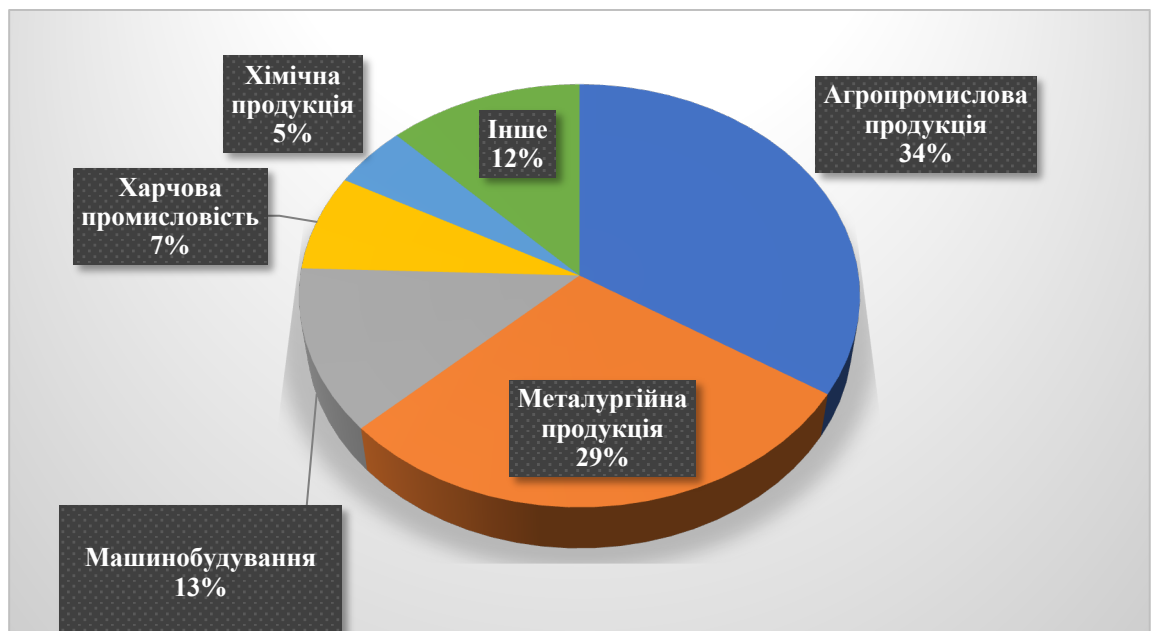

Рис. 2.2. Товарна структура експорту України у 2014 році

Джерело: складено автором за матеріалами [11]

За період 2014-2024 рр. більшість товарних груп зазнали позитивних змін (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Товарна структура експорту України у 2014 році

Джерело: складено автором за матеріалами [11]

Завдяки зниженню тарифів на сільськогосподарські товари обсяги експорту агропродукції до країн ЄС значно зросли. Також лібералізація сприяла зменшенню витрат на експорт металургійної продукції, що дозволило підтримувати обсяги реалізації. Укладання угод про вільну торгівлю дозволило українським машинобудівним підприємствам розширити доступ до європейських ринків. Зокрема, зріс експорт електротехнічного обладнання та транспортних засобів. Крім того, зниження тарифів на перероблену продукцію дало можливість українським виробникам продуктів харчування зміцнити позиції на міжнародних ринках.

Лібералізація митної політики призвела до збільшення обсягів імпорту продукції, особливо з країн Європейського Союзу та Азії. Основні зміни у структурі імпорту України показані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Зміни товарної структури імпорту України (2013–2023 рр.)

Товарна група	2014 р. (млн дол.)	2023 р. (млн дол.)	Зміна (%)	Основні фактори зміни
Енергетичні ресурси	20312	21896	+7,8	Залежність від імпорту, зростання цін на енергоносії
Технологічне обладнання	8941	12375	+38,4	Модернізація виробництва, потреба в імпортних технологіях
Споживчі товари	5273	8420	+59,7	Зростання купівельної спроможності населення
Хімічна продукція	4110	6538	+59,1	Потреба в добривах та фармацевтичній продукції
Легкопромислові товари	2487	4611	+85,3	Лібералізація митного доступу до ринків ЄС

Джерело: складено автором за матеріалами [11]

Лібералізація митної політики України позитивно вплинула на структурну диверсифікацію експорту, особливо в агропромисловій, машинобудівній та харчовій галузях. Водночас збільшення імпорту технологічного обладнання та споживчих товарів відображає посилення економічних зв'язків з ЄС та країнами Азії.

Лібералізація митної політики України також значно вплинула на географічну структуру зовнішньої торгівлі, призвівши до переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків. Основним напрямом стало розширення торговельних зв'язків з країнами Європейського Союзу на фоні скорочення обсягів торгівлі з країнами СНД. Така зміна зумовлена як економічними, так і політичними факторами, а також адаптацією митної політики до вимог міжнародних угод, зокрема Угоди про асоціацію з ЄС.

Після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом за період 2014-2023 рр. структура експорту України зазнала суттєвих змін (табл. 2.3). Якщо раніше значна частина експорту спрямовувалася до

країн СНД, то після лібералізації основними торговельними партнерами України стали країни ЄС.

Таблиця 2.3

Географічна структура експорту України у 2014-2023 рр.

Регіон	2014 р. (млн дол.)	Частка у експорті (%)	2023 р. (млн дол.)	Частка у експорті (%)	Зміна (%)
Європейський Союз	16762	26,5	21836	41,3	+14,8
СНД	22279	35,2	6714	12,7	-22,5
Азія	15814	24,8	15905	30,1	+5,3
Африка	4128	6,5	4705	8,9	+2,4
Америка	2330	3,7	3713	7,0	+3,3
Інші країни	2000	3,3	1700	2,0	-1,3

Джерело: складено автором за матеріалами []

За період 2014-2023 рр. відбулись такі зміни у структурі експорту України:

1. Переорієнтація на ринок ЄС. Частка експорту до ЄС зросла з 26,5% у 2013 році до 41,3% у 2023 році. Основними товарними групами залишаються агропромислова продукція, продукція машинобудування та харчова промисловість.

2. Зниження експорту до СНД. Частка експорту до країн СНД скоротилася з 35,2% у 2013 році до 12,7% у 2023 році, що зумовлено політичною нестабільністю та економічним тиском з боку Росії.

3. Зростання експорту до Азії. Частка азійських країн в експорті збільшилася з 24,8% у 2013 році до 30,1% у 2023 році, завдяки розширенню поставок зернових та металургійної продукції.

Імпортні операції також зазнали змін під впливом лібералізації митної політики та розширення співпраці з країнами ЄС (табл. 2.4). Основними факторами таких змін стали зниження митних тарифів на продукцію з Європи та активне використання безмитного режиму для промислових товарів.

Таблиця 2.4

Географічна структура імпорту України у 2014-2023 рр.

Регіон	2014 р. (млн дол.)	Частка у імпорті (%)	2023 р. (млн дол.)	Частка у імпорті (%)	Зміна (%)
Європейський Союз	24413	31,7	28368	47,2	+15,5
СНД	31191	40,5	9198	15,3	-25,2
Азія	14028	18,2	16291	27,1	+8,9
Африка	2213	2,9	2875	4,8	+1,9
Америка	4312	5,6	3711	6,2	+0,6
Інші країни	878	1,1	671	0,6	-0,5

Джерело: складено автором за матеріалами []

Основні зміни у структурі імпорту України за період 2014-2023 рр. включають:

1. Розширення імпорту з ЄС. Частка європейського імпорту зросла з 31,7% у 2013 році до 47,2% у 2023 році. Основними товарними групами стали технологічне обладнання, автомобілі та побутова техніка.
2. Скорочення імпорту з СНД. Частка країн СНД скоротилася з 40,5% у 2013 році до 15,3% у 2023 році. Це зумовлено геополітичними факторами та економічними санкціями.
3. Зростання імпорту з Азії. Частка азійських країн зросла з 18,2% у 2013 році до 27,1% у 2023 році завдяки збільшенню поставок електроніки та промислового обладнання.

Лібералізація митної політики України, зокрема після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, суттєво вплинула на умови доступу національних товарів на зовнішні ринки. Одним із ключових аспектів цих змін стало зниження митних тарифів, що сприяло підвищенню експортної привабливості української продукції та розширенню можливостей для виходу на ринки Європейського Союзу (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Зміни тарифної політики України в контексті євроінтеграції:
порівняння 2014 та 2023 років

Сфера	2014 р.	2023 р.	Зміни та вплив євроінтеграції
Торговельні тарифи	Високі імпорتنі мита на товари з ЄС; обмежений доступ до європейських ринків.	Скасування більшості ввізних мит у рамках ПВЗВТ з ЄС; зростання експорту до ЄС.	ПВЗВТ сприяла лібералізації торгівлі, зниженню тарифних бар'єрів, але виникли нові нетарифні вимоги (стандарти, сертифікація).
Сільське господарство	Обмежений доступ до європейських ринків; відсутність відповідності стандартам ЄС.	Зростання експорту аграрної продукції до ЄС; необхідність дотримання стандартів ЄС; впровадження системи контролю якості.	Євроінтеграція відкрила нові ринки для українських аграріїв, але вимагала значних інвестицій у відповідність стандартам ЄС.
Соціальні тарифи та субсидії	Широке застосування субсидій на житлово-комунальні послуги; відсутність адресності в наданні допомоги.	Впровадження адресної допомоги; зменшення обсягів субсидій; розвиток соціальних послуг для вразливих груп населення.	Реформи в соціальній сфері в рамках євроінтеграції сприяли ефективнішому використанню бюджетних коштів, але вимагали адаптації населення до нових механізмів підтримки.
Митне регулювання	Складні митні процедури; високий рівень корупції; обмежена інтеграція з митними системами ЄС.	Спрощення митних процедур; впровадження електронного декларування; інтеграція з митними системами ЄС.	Євроінтеграція сприяла модернізації митної служби, зниженню корупції та полегшенню торгівлі з ЄС.

Джерело: складено автором за матеріалами []

Євроінтеграція України сприяла лібералізації торгівлі, реформам у енергетичному та соціальному секторах, а також модернізації митної служби. Проте ці зміни вимагали значних зусиль з адаптації та мали як позитивні, так і негативні наслідки для різних верств населення.

Лібералізація митної політики передбачала також запровадження тарифних квот, які забезпечили можливість безмитного експорту обмеженої кількості продукції до ЄС (табл. 2.5). До повномасштабної війни 2022 року, Україна експортувала до Європейського Союзу низку аграрних товарів у межах безмитних тарифних квот, встановлених Угодою про асоціацію та Поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (ПВЗВТ), яка набула чинності 1 січня 2016 року. Ці квоти дозволяли безмитний експорт певних обсягів продукції, а понадквотні поставки обкладалися митами за ставками найбільшого сприяння (MFN).

Нижче наведено таблицю основних тарифних квот, які діяли до 2022 року (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Основні тарифні квоти, які діяли у 2016-2022 рр. для експорту з
України в ЄС

Продукт	Річна квота (тонн)	Примітки
Мед	5 000 + 2 500*	*Додаткова квота з 2017 року
Цукор	20 070	
Яйця та альбуміни	2 500 + 3 000*	*Додаткова квота з 2017 року
Крупи та борошно	7 000 + 7 800*	*Додаткова квота з 2017 року
Оброблені томати	10 000 + 3 000*	*Додаткова квота з 2017 року
Виноградний сік	500 + 500*	*Додаткова квота з 2017 року
Пшениця, борошно та гранули	950 000 + 65 000*	*Додаткова квота з 2018 року
Кукурудза, крупа та гранули	400 000 + 625 000*	*Додаткова квота з 2018 року
Ячмінь, борошно та гранули	250 000 + 325 000*	*Додаткова квота з 2018 року
Молочні продукти	1 000	
Яловичина	12 000	
Свинина	20 000	
М'ясо птиці	16 000	

Джерело: складено автором за матеріалами [27]

Українські експортери активно використовували можливості преференційного експорту до ЄС у межах тарифних квот. Наприклад, у 2016

році Україна експортувала до ЄС 36,8 тис. тонн натурального меду, що перевищувало квоту більш ніж у 7 разів.

У 2017 році ЄС надав Україні додаткові тимчасові преференційні тарифні квоти на деякі аграрні та харчові продукти, які були найбільш затребуваними на ринку ЄС. У 2022 році ЄС тимчасово скасував мита та квоти на українські товари, щоб підтримати економіку України під час війни. У 2024 році через значне зростання імпорту певних товарів з України ЄС активував механізм «екстреного гальма» для цукру, яєць, круп і меду, що призвело до відновлення мит до кінця 2024 року (табл. 2.7). Квоти були розраховані як п'ять дванадцятих середнього обсягу імпорту за період з 1 липня 2021 року до 31 грудня 2023 року. З 1 січня 2025 року до 5 червня 2025 року встановлено нові квоти на безмитний експорт товарів. Інші товари, такі як кукурудза, овес, м'ясо птиці та пшениця, також перебувають під моніторингом, і у разі перевищення середніх обсягів імпорту можуть бути застосовані аналогічні обмеження. Ці квоти є частиною тимчасових автономних торговельних заходів ЄС, які діятимуть до 5 червня 2025 року.

Таблиця 2.7

Квоти застосування безмитного експорту з України в ЄС в межах «екстреного гальма» з 1 січня по 5 червня 2025 року

Продукт	Квота на безмитний експорт (тонн)	Дата застосування мит у 2024 році
Цукор	109 438,62	2 липня 2024
Яйця	9 662,07	2 липня 2024
Крупи	8 603,43	22 липня 2024
Мед	18 507,32	21 серпня 2024

Джерело: складено автором за матеріалами [27]

Зниження митних тарифів мало значний вплив на доходи державного бюджету. У період з 2014 по 2023 рік надходження митних платежів до Державного бюджету України демонстрували поступове зростання, що свідчить про стабілізацію економіки та активізацію зовнішньоекономічної

діяльності. Зокрема, у 2014 році надходження становили 112,0 млрд грн, а в 2023 році – 591,7 млрд грн.

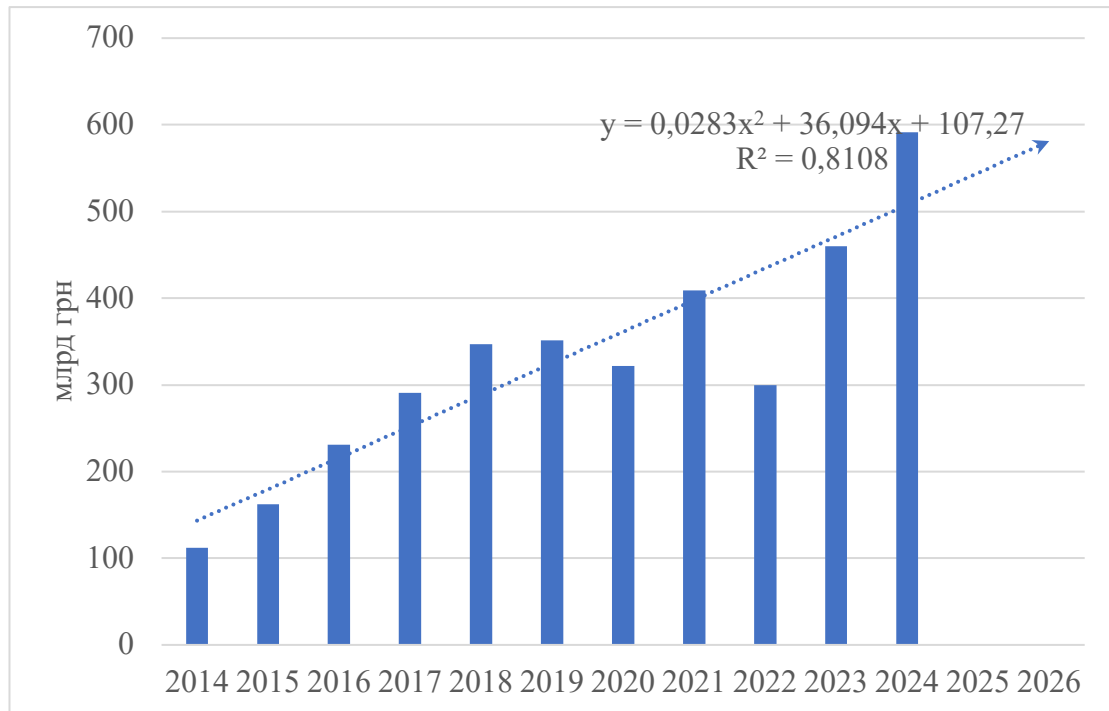

Рис. 2.4. Надходження митних платежів в Україні у 2014-2024 рр. та прогнозні дані

Джерело: складено автором за матеріалами [27]

Після анексії Криму та початку військових дій на сході України у 2014 році митні надходження склали 112 млрд грн. У 2015 році вони зросли до 162 млрд грн завдяки певній стабілізації економіки та зростанню імпорту. У 2016 році відбулося суттєве збільшення до 231 млрд грн, що було спричинено як реформуванням митної служби, так і збільшенням обсягів імпорту. У наступні роки спостерігалася позитивна динаміка: у 2017 році надходження зросли до 291 млрд грн завдяки активізації зовнішньої торгівлі та лібералізації митних процедур у рамках Угоди про асоціацію з ЄС. У 2018-2019 роках цей тренд зберігся, і митні надходження сягнули 347 та 351 млрд грн відповідно.

У 2020 році через пандемію COVID-19 і суттєве скорочення імпорту митні платежі знизилися до 322 млрд грн. Проте вже у 2021 році, на тлі відновлення економічної активності, надходження зросли до 409 млрд грн.

У 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення РФ митні надходження знизилися до 300 млрд грн через скорочення імпорту та порушення логістичних ланцюгів. Проте у 2023 році відбулося суттєве відновлення до 459,8 млрд грн завдяки адаптації економіки до умов воєнного часу, активізації експорту аграрної продукції та підтримці з боку ЄС, включаючи скасування тарифів на певні групи товарів.

У 2024 році надходження митних платежів до бюджету України склали 591,7 млрд грн, що на третину більше, ніж у 2023 році. Таке значне зростання обумовлено поступовим відновленням імпорту та стабілізацією економічної діяльності, незважаючи на виклики, пов'язані з блокуванням кордонів, зокрема на українсько-польській ділянці, що призвело до недонадходжень у розмірі 7,7 млрд грн.

У 2025 році, за оперативними даними, за перші два місяці року до загального фонду бюджету надійшло 260,8 млрд грн митних платежів, з яких 74 млрд грн становив податок на додану вартість з ввезених товарів. У березні надходження від ввізного та вивізного мита склали 4,3 млрд грн (82,7% від плану), що свідчить про певні труднощі у виконанні прогнозних показників через високі очікування при плануванні. Зменшення митних зборів обумовлене зниженням тарифів на продукцію стратегічних експортних галузей, що, з одного боку, зменшило бюджетні надходження, а з іншого – сприяло зростанню обсягів експорту.

Показник відкритості торгівлі (Trade Openness Index) відображає рівень інтеграції країни у світову економіку та розраховується як відношення суми експорту та імпорту до ВВП, виражене у відсотках. Чим вищий цей показник, тим активніше країна бере участь у міжнародній торгівлі. У контексті лібералізації митної політики цей індекс виступає ключовим індикатором успіху реформ. Нижче наведено таблицю динаміки ТОІ України, її сусідів та ключових глобальних економік за 2014–2023 роки (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Індекс відкритості зовнішньої торгівлі України, сусідніх країн та окремих економік у 2014-2023 рр., % до ВВП

Рік	Україна	Польща	Румунія	Угорщина	Словаччина	Німеччина	Велика Британія	Китай	США
2014	79,1	94,0	70,1	142,3	169,4	85,1	60,2	41,6	27,0
2015	77,5	97,2	71,9	145,8	171,6	88,2	61,5	42,8	27,3
2016	84,3	100,1	73,4	150,2	174,8	89,7	63,0	44,9	28,0
2017	88,6	103,4	75,6	153,1	177,2	91,3	64,7	46,2	28,5
2018	91,0	106,9	78,3	155,6	179,5	93,0	65,1	47,0	28,9
2019	98,0	109,7	80,9	156,9	180,7	95,5	66,3	47,5	29,3
2020	92,7	108,4	82,0	157,8	181,9	94,8	67,4	47,8	29,1
2021	97,3	110,2	82,7	157,5	182,4	93,2	68,0	48,0	28,7
2022	102,0	111,3	83,5	158,2	183,0	92,7	68,7	48,5	28,5
2023	78,1	110,5	83,1	157,3	182,3	91,0	68,9	48,7	28,8

Джерело: розраховано за даними [49]

У 2014 році ТОІ України становив 79,1%, що є порівняно низьким показником серед сусідніх країн. До 2019 року індекс поступово зростав і досяг 98%, що свідчить про збільшення торгівлі в умовах лібералізації та інтеграції до ринку ЄС після підписання Угоди про асоціацію.

Пік був у 2022 році – 102%, що підтверджує високий рівень відкритості, попри виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням РФ та економічними труднощами. У 2023 році показник дещо знизився до 80%, що може бути пов'язано з адаптацією економіки до нових викликів та реорганізацією експортних ланцюгів.

Серед країн-сусідів Польща має стабільно високий рівень відкритості (110–111%), зростання пов'язане з експортною орієнтацією та інтеграцією до ланцюгів поставок ЄС. ТОІ Румунія підвищився з 70,1% до 84% за обраний період, відзначається стійке, але помірне зростання. Угорщина та Словаччина мають найвищі показники відкритості торгівлі у регіоні (157–183%), що зумовлено високою інтенсивністю промислового експорту, особливо в автомобільній і електронній сферах.

Німеччина демонструє відкритості торгівлі стабільно високі (понад 90%), що відображає її роль як одного з головних експортерів у світі. ТОІ

Великої Британії становить близько 69% – нижче, ніж у більшості країн ЄС, але вище, ніж у США. Китай, хоча є великим експортером, ТОІ залишається нижчим через дуже великий ВВП (близько 49%). США має найнижчий показник – близько 29% через великий внутрішній ринок і меншу залежність від зовнішньої торгівлі.

Україна успішно скористалась митною лібералізацією, проте ще не досягла рівня відкритості своїх найближчих сусідів у ЄС. Існує потенціал подальшого зростання ТОІ, особливо через цифровізацію митниці, розвиток виробництва з експортним потенціалом та зміцнення торгівлі з ЄС. Порівняння з провідними економіками світу вказує на те, що розмір ВВП та внутрішній ринок суттєво впливають на рівень ТОІ – в США та Китаї він низький попри величезні обсяги торгівлі в абсолютних значеннях.

Отже, лібералізація митної політики України виявилася важливим кроком на шляху інтеграції до світової економіки та створення умов для розширення зовнішньоекономічних зв'язків. Етапи лібералізації охоплювали поступове зниження митних тарифів, спрощення митних процедур та гармонізацію національного митного законодавства з міжнародними стандартами. Основними чинниками цього процесу стали прагнення України до інтеграції в глобальну економіку, участь у міжнародних економічних організаціях та підписання торговельних угод, зокрема з Європейським Союзом. Ефективність митної лібералізації підтверджується позитивною динамікою зовнішньоекономічної діяльності, що виявляється у зростанні показника відкритості торгівлі (Trade Openness Index). Водночас аналіз показує, що рівень відкритості торгівлі в Україні залишається нижчим порівняно з найближчими сусідами з ЄС. Така ситуація пояснюється як структурними проблемами національної економіки, так і викликами воєнного часу, що значно вплинули на торговельний баланс країни. Результатом лібералізації митної політики стала також диверсифікація географічної структури зовнішньої торгівлі України. Якщо раніше основними партнерами були країни СНД, то після підписання Угоди про асоціацію з ЄС значна частка

експорту орієнтована на європейський ринок. Однак лібералізація створила певні виклики для українських підприємств. Зменшення митних бар'єрів призвело до зростання імпорту, що у деякі роки перевищувало експортні показники та негативно впливало на торговельний баланс. Крім того, зниження митних тарифів зробило економіку більш вразливою до зовнішніх шоків, зокрема до коливань світових цін на енергоресурси та сировину. У перспективі подальше підвищення відкритості економіки України потребує розвитку експортного потенціалу, впровадження інноваційних технологій у митне адміністрування та оптимізації митних процедур. Важливим залишається зміцнення партнерських відносин з ЄС та адаптація національної митної політики до нових викликів глобального ринку.

2.2. Особливості взаємозв'язку ліберальної митної політики та зовнішню торгівлю України

У контексті оцінки ефективності ліберальної митної політики важливо розглядати не лише безпосередні зміни у торговельних показниках, а й їхній вплив на загальноекономічні результати країни. У своєму дослідженні І. Іващук [14] здійснила спробу кількісної оцінки того, як основні характеристики національної митної політики впливають на економічне зростання. В якості результативного показника було обрано ВВП на душу населення, а до числа ключових чинників впливу включено: обсяги експорту та імпорту; частку безмитного імпорту; ставки мита за режимом найбільшого сприяння; індекс тарифних та нетарифних бар'єрів; загальну податкову ставку; індекс ефективності митного адміністрування; ступінь відкритості до багатосторонньої торгівлі; широту охоплення міжнародних ринків; індекс розвитку транспортної та комунікаційної інфраструктури.

Лібералізація митної політики України, зокрема зниження митних тарифів та спрощення митного адміністрування, може мати неоднозначний вплив на економічне зростання, як показує аналіз на основі технології

багатовимірних адаптивних регресійних сплайнів (MARSpline), що є одним із сучасних інструментів Data Mining для виявлення прихованих закономірностей у складних системах. Результати моделювання, виконаного для 107 країн – членів СОТ. У додатку А на рис. А.1 представлено взаємозв'язок між рівнем ВВП на душу населення, загальною податковою ставкою та ефективністю митного управління. Згідно з результатами дослідження, максимальне значення ВВП досягається за умов високої ефективності митного адміністрування та низького податкового навантаження. Це підтверджує гіпотезу про те, що для покращення економічних показників необхідно не лише лібералізувати митну політику, але й удосконалювати адміністративні процеси та знижувати податковий тиск на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Одним з важливих аспектів впливу митної лібералізації на економічне зростання є розширення ринків збуту та покращення інфраструктурних можливостей. На рисунку А.2 у додатку А показано зв'язок між ВВП на душу населення, рівнем транспортної та комунікаційної інфраструктури, а також широтою охоплення міжнародних ринків. Аналіз показує, що наявність розвиненої транспортної та логістичної інфраструктури є необхідною умовою для ефективної реалізації потенціалу відкритості торгівлі. Відтак, спрощення митних процедур та усунення бар'єрів повинні супроводжуватися інфраструктурним розвитком для забезпечення стабільного зростання ВВП.

Збільшення торговельної відкритості та присутності на міжнародних ринках, що є наслідком митної лібералізації, можуть суттєво вплинути на економічний розвиток країни. На рисунку 2.7 зображено залежність між рівнем ВВП на душу населення, індексом відкритості до багатосторонньої торгівлі та широтою охоплення міжнародних ринків. Дані свідчать, що найвищий рівень ВВП на душу населення пов'язаний з максимальним охопленням міжнародних ринків та високого індексу відкритості. Це підтверджує, що зменшення митних тарифів та інтеграція до світових

економічних процесів можуть стати дієвим фактором підвищення економічного добробуту.

Ліберальна митна політика має супроводжуватися комплексним підходом до податкової політики та митного адміністрування. На рисунку А.3. у додатку А показано зв'язок обсягу охоплення міжнародних ринків, податкової ставки та ефективності митного управління з рівнем економічного розвитку. Високий рівень відкритості економіки потребує не лише спрощених митних процедур, але й гармонізованої податкової політики та ефективного контролю з боку митних органів. Максимальна присутність на міжнародних ринках у поєднанні з низьким податковим навантаженням створює передумови для зростання національного ВВП.

Візуальні ілюстрації у Додатку А підтверджують, що ліберальна митна політика має сенс лише у взаємозв'язку з ширшим економічним контекстом – структурою податкового регулювання, інституційною ефективністю митних органів та розвитком інфраструктури. Одним із найбільш придатних методів для вивчення впливу митної лібералізації на зовнішню торгівлю є кореляційно-регресійний аналіз. Основна мета цього підходу полягає у кількісній оцінці впливу змін у митній політиці на показники зовнішньої торгівлі України, зокрема на обсяги експорту та імпорту.

Для побудови регресійної моделі було обрано низку змінних, які забезпечують комплексний підхід до аналізу зовнішньоекономічних процесів:

Залежна змінна (Y) – це обсяги зовнішньої торгівлі, які в рамках аналізу розглядаються окремо для експорту та імпорту. Це дозволяє врахувати специфіку кожного з цих процесів та оцінити вплив митних змін на обидва напрямки торговельних потоків.

Для виявлення впливу митної лібералізації на зовнішню торгівлю обрано такі основні чинники (незалежні змінні):

– X_1 – середня ставка мита на експорт. Цей показник відображає середній рівень митних зборів, які сплачуються при вивезенні товарів з країни.

– X_2 – середня ставка мита на імпорту. Відображає середню величину митного навантаження на імпортовані товари.

– X_3 – індекс спрощення митних процедур (0-100). Цей показник демонструє рівень адміністративних зручностей під час митного оформлення: чим він вищий, тим легше підприємствам здійснювати зовнішньоторговельні операції.

– X_4 – індекс відкритості торгівлі (TOI). Цей індекс є індикатором загального рівня інтеграції країни в міжнародну торгівлю та розраховується як співвідношення суми експорту та імпорту до ВВП.

Для аналізу були використані дані про обсяги експорту та імпорту України за період 1994–2023 рр., середні ставки мита на експорт та імпорту, індекс спрощення митних процедур, а також індекс відкритості торгівлі (TOI). Таблиця з вихідними даними наведена у Додатку А.

Регресійне рівняння для експорту України в умовах лібералізації митної політики виглядає так:

$$Y_{\text{експорт}} = -179681,48 + 12084,99 * X_1 - 261,42 * X_2 + 2169,55 * X_3 + 390,68 * X_4 \quad (2.1)$$

Згідно з результатами (Додаток Б), основні показники моделі такі:

– Multiple R = 0,838 – свідчить про досить сильний кореляційний зв'язок між змінними.

– R Square = 0,703 – модель пояснює 70,3% варіації експорту, що є досить високим показником.

– Adjusted R Square = 0,656 – після коригування на кількість змінних модель все ще пояснює значну частку варіації.

– Standard Error = 8264,7 – допустиме значення, яке вказує на середню похибку моделі.

– F-статистика = 14,83 при значущості (p-value) 2,46E-06 – модель статистично значуща на рівні довіри 95%.

Регресійне рівняння для імпорту України в умовах лібералізації митної політики виглядає так:

$$Y_{\text{імпорт}} = -228731,9 - 8593,31 * X_1 + 20841,99 * X_2 + 2160,76 * X_3 + 499,21 * X_4 \quad (2.2)$$

Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать про те, що зниження середньої ставки мита на експорт на 1% призводить до збільшення обсягів експорту приблизно на 12,08 млн доларів. Це вказує на позитивний вплив зменшення мит на конкурентоспроможність української продукції. Водночас середня ставка мита на імпорт демонструє незначний негативний вплив на експорт (зниження на 0,26 млн доларів при збільшенні на 1%), проте цей показник не є статистично значущим, що означає ймовірність випадкового зв'язку. Індекс спрощення митних процедур має значний позитивний вплив: збільшення індексу на одну одиницю сприяє зростанню експорту на 2,17 млн доларів, що підтверджує важливість спрощення митних процедур для активізації торгівлі. Індекс відкритості торгівлі також позитивно впливає на експорт (збільшення на 0,39 млн доларів на одиницю), але цей вплив статистично незначущий, що вказує на можливість впливу інших факторів.

Згідно з результатами (Додаток В), основні показники моделі такі:

- Multiple R = 0,818 – свідчить про досить сильний кореляційний зв'язок між змінними.
- R Square = 0,842 – модель пояснює 84,2% варіації імпорту.
- Adjusted R Square = 0,817 – високий показник після коригування.
- Standard Error = 5826,9 – прийнятне значення.
- F-статистика = 33,38 при значущості (p-value) 1,08E-09 – модель статистично значуща.

Середня ставка мита на експорт має негативний вплив на імпорт (коефіцієнт -8593,31), але цей вплив статистично незначущий (p-value = 0,42). Середня ставка мита на імпорт показує позитивний вплив (коефіцієнт 20841,99), однак його статистична значущість не підтверджена (p-value = 0,17).

Індекс спрощення митних процедур має значний позитивний вплив на імпорт (коефіцієнт 2160,76, $p < 0,01$). Індекс відкритості торгівлі також позитивно впливає на імпорт (коефіцієнт 499,21) зі значущістю на рівні $p < 0,05$.

Кореляційно-регресійний аналіз впливу ліберальної митної політики на зовнішню торгівлю України показав слабкий зв'язок між зниженням митних тарифів, спрощенням процедур та обсягами експорту та імпорту. Це може бути зумовлено як економічними особливостями України, так і недостатнім урахуванням впливу зовнішніх факторів. З огляду на отримані результати, для підвищення точності аналізу необхідно включити додаткові показники та розширити часовий горизонт дослідження.

Загалом, лібералізація митної політики України є багатовимірним процесом, який має як позитивні, так і негативні наслідки для зовнішньої торгівлі та загальноекономічного розвитку країни. Кореляційно-регресійний аналіз впливу ліберальної митної політики на експорт та імпорт України показав, що зниження митних тарифів та спрощення митного адміністрування позитивно впливають на обсяги зовнішньоторговельних операцій. Результати моделювання свідчать, що зменшення середньої ставки мита на експорт на 1% призводить до зростання експорту на 12,08 млн доларів, що вказує на позитивний вплив зниження мит на конкурентоспроможність української продукції. Водночас, середня ставка мита на імпорт демонструє незначний негативний вплив на експорт, проте цей показник не є статистично значущим. Індекс спрощення митних процедур має значний позитивний вплив на експорт та імпорт: збільшення індексу на одну одиницю сприяє зростанню експорту на 2,17 млн доларів та імпорту на 2,16 млн доларів, що підтверджує важливість спрощення митних процедур для активізації міжнародної торгівлі. Індекс відкритості торгівлі також позитивно впливає на обсяги торгівлі, однак цей вплив менш виражений та статистично незначущий. Попри позитивні тенденції, результати дослідження показали, що вплив лібералізації митної політики не завжди має лінійний характер. Ліберальна митна політика сприяє зростанню зовнішньої торгівлі України, проте її ефективність залежить від

комплексного підходу, який включає не тільки тарифні заходи, але й розвиток митної інфраструктури та оптимізацію митного адміністрування.

2.3. Перспективи оптимізації митної політики України для підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі

Оптимізація митної політики України є ключовим завданням у контексті підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі. В умовах глобалізації економічних процесів та інтеграції України до міжнародних ринків, митна політика має відповідати сучасним викликам та сприяти збільшенню експортного потенціалу. Лібералізація митної політики, зокрема зниження тарифів та спрощення митних процедур, спрямована на зменшення торговельних бар'єрів та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності. Водночас ефективність митного регулювання визначається не лише рівнем митних тарифів, а й здатністю митних органів забезпечувати прозорість, оперативність та відповідність міжнародним стандартам.

Для підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі України важливо розробити комплексні стратегії оптимізації митної політики. Лібералізація митних процедур, впровадження цифрових технологій, гармонізація національного митного законодавства з міжнародними стандартами та посилення аналітичної підтримки є ключовими елементами таких стратегій.

Першим кроком до оптимізації митної політики є лібералізація митних процедур. Зниження митних тарифів на критичні види імпортованої сировини та комплектуючих дозволить підтримати національного виробника та знизити витрати на виробництво. Також варто переглянути систему тарифних квот для забезпечення кращого доступу до ринків ЄС. Спрощення митного оформлення через електронне декларування дозволить скоротити час на проходження кордону та знизити адміністративні бар'єри.

Другою стратегічною складовою є цифровізація митних процесів. Використання сучасних інформаційних систем, таких як блокчейн для контролю ланцюгів поставок та штучний інтелект для оцінки ризиків, дозволить значно підвищити прозорість та ефективність митного адміністрування. Впровадження системи "єдиного вікна" для оформлення вантажів дозволить уникнути дублювання інформації та підвищить швидкість митного контролю.

Наступним кроком є гармонізація митного законодавства з міжнародними стандартами. Це передбачає адаптацію національних норм до вимог ЄС та СОТ, що дозволить забезпечити рівні умови для національних та іноземних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Запровадження міжнародно визнаних сертифікатів відповідності та впровадження кодифікованих правил митного оформлення сприятиме зниженню ризику затримок на кордоні.

Важливим є також підвищення інституційної спроможності митної служби. Це включає проведення навчання для митних інспекторів, впровадження антикорупційних заходів та підвищення рівня сервісу для учасників зовнішньоекономічної діяльності. Створення інтегрованих баз даних дозволить зменшити дублювання інформації та прискорити обробку вантажних декларацій.

Для забезпечення стійкого розвитку митної політики важливо реалізувати стратегію посилення аналітичної підтримки прийняття рішень. Використання статистичних методів для аналізу зовнішньоторговельних потоків дозволить прогнозувати вплив змін митної політики на економічні показники. Розробка системи індикаторів ефективності митних процедур дозволить вчасно коригувати стратегії на основі даних.

Для оцінки митної політики України в контексті її оптимізації та підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі доцільно використати SWOT-аналіз (табл. 2.9). Цей інструмент дозволяє систематизувати сильні та слабкі сторони митної політики, а також виявити

можливості та загрози, що впливають на її реалізацію в умовах глобальної економіки.

Таблиця 2.8

SWOT-аналіз митної політики України

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Спрощення митних процедур завдяки цифровізації	Низький рівень автоматизації на окремих митних пунктах
Лібералізація тарифів відповідно до вимог СОТ	Недостатня координація між митними та податковими органами
Інтеграція до європейських митних стандартів	Корупційні ризики та непрозорість митних процедур
Підтримка міжнародних програм розвитку митниці	Недостатня підготовка кадрів у питаннях сучасних митних технологій
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Розвиток цифрових митних платформ	Зростання нелегальної торгівлі через спрощення процедур
Участь у міжнародних митних проектах	Геополітична нестабільність та ризики санкцій
Співпраця з міжнародними організаціями (WCO, EU)	Економічні кризи та зниження зовнішньоторговельного обороту
Залучення інвестицій у модернізацію митної інфраструктури	Збільшення адміністративного тиску на суб'єктів ЗЕД

Джерело: складено автором за матеріалами [40, 43]

SWOT-аналіз демонструє як позитивні аспекти митної політики України, так і існуючі проблеми, що потребують вирішення. Сильні сторони зосереджені навколо лібералізації та цифровізації, однак слабкі сторони пов'язані з недостатньою автоматизацією окремих митних пунктів та ризиками корупції. Можливості, пов'язані з участю у міжнародних програмах, дозволяють підвищити ефективність митного адміністрування. Водночас загрози, зумовлені зовнішніми економічними та політичними факторами, можуть суттєво вплинути на стабільність митної системи.

Для розробки стратегічних напрямків оптимізації митної політики України доцільно використовувати TOWS-аналіз (табл. 2.10). Цей інструмент дозволяє не тільки ідентифікувати внутрішні та зовнішні фактори, а й визначити конкретні стратегії реагування на виклики та використання можливостей.

Таблиця 2.10

TOWS-аналіз митної політики України

	Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Сильні сторони (Strengths)	Стратегії SO: Використання сильних сторін для реалізації можливостей: – Активне впровадження електронних систем декларування для спрощення торгівлі. – Розширення міжнародного співробітництва для підвищення інвестиційної привабливості. – Застосування кращих європейських практик у митному адмініструванні.	Стратегії ST: Використання сильних сторін для мінімізації загроз: – Поглиблення інтеграції з ЄС для зниження впливу геополітичних ризиків. – Цифровізація митних процедур для мінімізації корупції та зменшення нелегальної торгівлі.
Слабкі сторони (Weaknesses)	Стратегії WO: Усунення слабких сторін через використання можливостей: – Підвищення кваліфікації митних працівників завдяки міжнародним навчальним програмам. – Модернізація митних пунктів за допомогою міжнародної технічної допомоги.	Стратегії WT: Зменшення ризиків, враховуючи слабкі сторони: – Розробка антикорупційних заходів та контроль прозорості митних процедур. – Підвищення ефективності адміністрування для протидії економічним кризам.

Джерело: складено автором за матеріалами [40, 43]

Для забезпечення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі України необхідно реалізувати комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію митної політики. З огляду на результати проведеного SWOT– та TOWS-аналізу, можна запропонувати наступні стратегічні напрями вдосконалення митного регулювання:

1. Цифровізація митних процедур. Цифровізація митних процесів є ключовим елементом підвищення ефективності митного адміністрування. Використання сучасних цифрових технологій дозволить знизити людський фактор, мінімізувати корупційні ризики та підвищити швидкість митного оформлення. З метою цифровізації доцільно впровадити повністю автоматизовані системи декларування та митного контролю. Це дозволить значно скоротити час обробки документів і уникнути помилок, пов'язаних із

людським фактором. Використання електронних сервісів для оформлення документів сприятиме спрощенню процесу подання митних декларацій, що особливо важливо для експортерів та імпортерів. Також необхідно розробити інтегровану митну інформаційну систему з доступом до міжнародних баз даних для оперативної перевірки товарів. Застосування блокчейн-технологій сприятиме прозорості та надійності обліку митних операцій.

2. Модернізація митної інфраструктури. Покращення митної інфраструктури сприятиме зниженню витрат часу на проходження митного контролю, підвищить пропускну спроможність митних пунктів та забезпечить зростання ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Для досягнення цих цілей необхідно оснащувати митні пункти сучасними технічними засобами, такими як сканери, детектори, системи розпізнавання номерних знаків та обладнання для сканування вантажів у реальному часі. Доцільно будувати нові митні термінали та модернізувати наявні об'єкти для забезпечення комфортних умов роботи митних служб та підприємців.

3. Підвищення кваліфікації митних працівників. Професійна підготовка митного персоналу є важливим компонентом забезпечення ефективності митних операцій. Регулярні тренінги з використання новітніх технологій у митному адмініструванні сприятимуть підвищенню професійної компетентності співробітників. Важливим кроком є вивчення міжнародного досвіду митного контролю, що дозволить адаптувати найкращі світові практики до українських реалій. Також слід приділяти увагу підготовці фахівців з аналітичного моніторингу та прогнозування ризиків, що допоможе оперативно реагувати на зміни у зовнішньоекономічному середовищі.

4. Забезпечення прозорості та ефективності митного адміністрування. Прозорість митних процедур є важливим фактором зниження корупційних ризиків та підвищення довіри бізнесу до митних органів. Доцільно впровадити систему аудиту митних операцій для виявлення корупційних факторів та публікувати звіти про митну діяльність на відкритих платформах. Це дозволить громадськості та бізнесу відстежувати

ефективність роботи митних органів. Важливо також залучати незалежних експертів для оцінки ефективності адміністрування та своєчасного виявлення проблемних аспектів.

5. Розвиток міжнародного співробітництва у сфері митної політики. Інтеграція у світову економічну систему потребує активного співробітництва з міжнародними партнерами. Доцільно укласти угоди про взаємне визнання митних процедур з основними торговельними партнерами, що сприятиме зниженню адміністративного навантаження на підприємства. Важливим є також налагодження інтеграції митних систем з країнами ЄС для забезпечення обміну інформацією про вантажі та транспортні засоби.

6. Підтримка експортерів та імпортерів. Спрощення процедур для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Також слід знижувати митні тарифи на критично важливі імпортні товари для підтримки національного виробництва та надавати консультативну підтримку підприємствам щодо змін у митному законодавстві.

7. Антикорупційні заходи. Запобігання корупції у митних органах є основою для забезпечення ефективності митного адміністрування. Необхідно розробити систему оцінки корупційних ризиків та підвищити відповідальність працівників за порушення антикорупційного законодавства. Застосування блокчейн-технологій для фіксації митних операцій дозволить запобігти підробкам та маніпуляціям.

8. Моніторинг ефективності митних реформ. Для забезпечення стабільного розвитку митної політики слід створити систему регулярного моніторингу ефективності впроваджених заходів. Розробка системи ключових показників ефективності (KPI) дозволить оцінювати прогрес реформ у митній сфері. Важливо проводити регулярний моніторинг рівня задоволеності бізнесу митними послугами та здійснювати порівняльний аналіз з країнами ЄС та інших регіонів для виявлення сильних та слабких сторін митної політики України.

Отже, реалізація зазначених практичних рекомендацій сприятиме формуванню конкурентоспроможної митної політики України. Використання цифрових технологій, модернізація інфраструктури та підвищення кваліфікації митних працівників дозволять ефективно використовувати можливості зовнішньої торгівлі. Водночас акцент на міжнародному співробітництві та прозорості адміністрування знизить корупційні ризики та сприятиме інтеграції України у світовий економічний простір.

Висновки до другого розділу

За результатами проведеного дослідження впливу ліберальної політики на зовнішню торгівлю України зроблено такі висновки:

1. Аналіз динаміки зовнішньоторговельних показників України в умовах лібералізації митної політики показав, що процес лібералізації був поступовим і охоплював кілька етапів – від початкових реформ у 1990-х роках до сучасних інтеграційних кроків у рамках асоціації з ЄС. Лібералізація сприяла зниженню митних тарифів, спрощенню процедур митного оформлення та гармонізації національного митного законодавства з міжнародними стандартами. Завдяки цьому було досягнуто активізації зовнішньоекономічної діяльності, розширення ринків збуту та зростання експорту, зокрема аграрної продукції та металургійних виробів. Разом з тим, лібералізація призвела до збільшення імпорту, що створило певний тиск на зовнішньоторговельний баланс країни. Зокрема, спостерігалось збільшення імпорту технологічного обладнання та споживчих товарів, що з одного боку сприяло модернізації виробництва, але з іншого – призводило до формування від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу. Таким чином, лібералізація митної політики мала як позитивні, так і негативні наслідки, що потребують врахування при подальшій оптимізації митного регулювання.

2. Лібералізація митної політики України позитивно вплинула на розвиток зовнішньоекономічної діяльності, але її вплив на економічне

зростання має складний і неоднозначний характер. Проведений кореляційно-регресійний аналіз показав, що зниження митних тарифів сприяло зростанню експорту на 12,08 млн доларів на кожен 1% зниження ставки мита, що свідчить про позитивний вплив на конкурентоспроможність національної продукції. Проте аналіз також показав, що зменшення тарифів на імпорту не призвело до очікуваного зростання експорту, що може свідчити про недостатнє використання можливостей митної лібералізації або про вплив зовнішніх факторів, таких як глобальні економічні кризи чи геополітичні ризики. Індекс спрощення митних процедур продемонстрував значний позитивний вплив на зовнішню торгівлю, що підтверджує важливість цифровізації та автоматизації митних процесів для підвищення ефективності експортно-імпортних операцій.

3. Оптимізація митної політики є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі України. Результати SWOT-аналізу показали, що основними сильними сторонами митної політики є лібералізація тарифів відповідно до вимог СОТ та цифровізація процедур. Водночас слабкими сторонами залишаються корупційні ризики та недостатня автоматизація окремих митних пунктів. Оптимізаційні стратегії повинні враховувати міжнародний досвід, створення єдиної інформаційної системи митного адміністрування та розвиток антикорупційних механізмів. Розвиток міжнародного співробітництва з країнами ЄС у митній сфері дозволить розширити зовнішньоекономічні зв'язки та зміцнити конкурентні позиції України на світовому ринку.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження впливу ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України було зроблено такі висновки:

1. Зовнішня торгівля є невід'ємною складовою міжнародних економічних відносин, яка забезпечує інтеграцію національної економіки у світову господарську систему. Завдяки зовнішній торгівлі країни отримують можливість використовувати свої порівняльні переваги, розширювати виробничий потенціал та забезпечувати зростання обсягів експорту та імпорту. Це сприяє зміцненню економічного потенціалу країни, збільшенню надходжень до державного бюджету та формуванню стійких економічних зв'язків з іншими країнами. Зовнішня торгівля виконує важливу функцію оптимізації використання економічних ресурсів, що досягається через міжнародну спеціалізацію та кооперацію. Міжнародний обмін товарами дозволяє країнам зосереджуватися на виробництві продукції з найменшими витратами або високою якістю, що сприяє раціоналізації виробництва. Завдяки цьому забезпечується підвищення продуктивності праці, зниження витрат на виготовлення продукції та збільшення загального добробуту населення. Таким чином, зовнішня торгівля сприяє формуванню конкурентних переваг на світовому ринку та підтримує економічну стабільність.

2. Ліберальна митна політика відіграє ключову роль у розвитку зовнішньої торгівлі, оскільки створює сприятливі умови для інтеграції національної економіки у світовий ринок. Зниження митних бар'єрів та спрощення митних процедур дозволяють національним виробникам легше виходити на зовнішні ринки, знижуючи адміністративні витрати та скорочуючи час митного оформлення. Це сприяє зростанню експортних поставок, активізації зовнішньоекономічної діяльності та залученню іноземних інвестицій, що забезпечує позитивний вплив на економічне зростання. Основними принципами ліберальної митної політики є прозорість

регулювання, спрощення митних процедур, зниження тарифних ставок та гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами. Прозорість регулювання сприяє передбачуваності зовнішньоекономічних операцій, спрощення процедур дозволяє зменшити витрати на митне оформлення, а зниження тарифів стимулює зростання обсягів імпорту та експорту. Гармонізація нормативно-правової бази з міжнародними вимогами сприяє інтеграції економіки до глобальної системи торгівлі та підвищенню конкурентоспроможності національної продукції на світових ринках.

3. Аналіз динаміки зовнішньоторговельних показників України в умовах лібералізації митної політики показав, що процес лібералізації був поступовим і охоплював кілька етапів – від початкових реформ у 1990-х роках до сучасних інтеграційних кроків у рамках асоціації з ЄС. Лібералізація сприяла зниженню митних тарифів, спрощенню процедур митного оформлення та гармонізації національного митного законодавства з міжнародними стандартами. Завдяки цьому було досягнуто активізації зовнішньоекономічної діяльності, розширення ринків збуту та зростання експорту, зокрема аграрної продукції та металургійних виробів. Разом з тим, лібералізація призвела до збільшення імпорту, що створило певний тиск на зовнішньоторговельний баланс країни. Зокрема, спостерігалось збільшення імпорту технологічного обладнання та споживчих товарів, що з одного боку сприяло модернізації виробництва, але з іншого – призводило до формування від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу. Таким чином, лібералізація митної політики мала як позитивні, так і негативні наслідки, що потребують врахування при подальшій оптимізації митного регулювання.

4. Лібералізація митної політики України позитивно вплинула на розвиток зовнішньоекономічної діяльності, але її вплив на економічне зростання має складний і неоднозначний характер. Проведений кореляційно-регресійний аналіз показав, що зниження митних тарифів сприяло зростанню експорту на 12,08 млн доларів на кожен 1% зниження ставки мита, що свідчить про позитивний вплив на конкурентоспроможність національної продукції.

Проте аналіз також показав, що зменшення тарифів на імпорту не призвело до очікуваного зростання експорту, що може свідчити про недостатнє використання можливостей митної лібералізації або про вплив зовнішніх факторів, таких як глобальні економічні кризи чи геополітичні ризики. Індекс спрощення митних процедур продемонстрував значний позитивний вплив на зовнішню торгівлю, що підтверджує важливість цифровізації та автоматизації митних процесів для підвищення ефективності експортно-імпортних операцій.

5. Оптимізація митної політики є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності зовнішньої торгівлі України. Результати SWOT-аналізу показали, що основними сильними сторонами митної політики є лібералізація тарифів відповідно до вимог СОТ та цифровізація процедур. Водночас слабкими сторонами залишаються корупційні ризики та недостатня автоматизація окремих митних пунктів. Оптимізаційні стратегії повинні враховувати міжнародний досвід, створення єдиної інформаційної системи митного адміністрування та розвиток антикорупційних механізмів. Розвиток міжнародного співробітництва з країнами ЄС у митній сфері дозволить розширити зовнішньоекономічні зв'язки та зміцнити конкурентні позиції України на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережнюк І.Г. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: теоретичні основи та практичні аспекти. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2022. 300 с.
2. Валлерстайн І. Глобальна економічна система: центр і периферія. Нью-Йорк: Academic Press, 1974.
3. Вінницький В. Вплив митно-тарифних інструментів на динаміку зовнішньої торгівлі України в умовах євроінтеграції // Наукові записки. 2022. URL:
http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/44285/1/%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_original_04022022_084539.pdf (дата звернення: 27.04.2025)
4. Вплив митного регулювання на розвиток зовнішньоекономічної діяльності України // Економіка та суспільство. 2023. № 50. URL:
<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4846> (дата звернення: 27.04.2025)
5. Гащицький О.А. Оцінка ефективності митної політики України в умовах вступу України до СОТ / О.А. Гащицький // Зовнішня торгівля: право та економіка. 2008. №1. С. 25–30.
6. Гащицький О.А., Онищенко В.П. Механізм визначення оптимального національного митного тарифу в умовах лібералізації міжнародної торгівлі / О.А. Гащицький, В.П. Онищенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2011. №1. С. 4–14.
7. Гігаурі М.Н., Бурлакова М.В. А. Сміт і його «Багатство народів». Молодий учений. 2017. № 1. С. 155-157.
8. Гірефі Г., Стурджон Т. Глобальні виробничі ланцюги: структура та динаміка // Global Value Chains and Development. Дослідницький інститут світової економіки, 2010.

9. Гребельник О.П. Митна політика України в умовах євроінтеграції. Київ: КНЕУ, 2021. 352 с.
10. Гунько А.Ю., Жарікова А.В. Сучасні тенденції лібералізації зовнішньої торгівлі. Матеріали XX всеукраїнської науково-практичної конференції (28 лютого 2025 року, м. Харків). Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна. С. 194-198. URL: <https://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/4e03372736a97788dcbc31ed113dcf04.pdf> (дата звернення: 27.04.2025).
11. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.04.2025).
12. Європейська комісія. URL: <https://ec.europa.eu/> (дата звернення: 27.04.2025).
13. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 27.04.2025).
14. Іващук І. Вплив митної політики на економічний розвиток країн у контексті глобалізаційних процесів. Економічний аналіз. 2012. Вип. 11 (1). С. 286-295.
15. Кваліфікаційна робота бакалавра: методичні рекомендації до виконання для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня освітньо-професійної програми «Міжнародна логістика і митна справа» / уклад. Л. І. Григорова-Беренда, А. С. Зайцева, С. А. Касьян, Н. В. Непрядкіна, О. В. Ханова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. – 40 с. URL: <https://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/47777854f326550857ee7a7f122add92.pdf> (дата звернення: 27.04.2025).
16. Ківалов С.В. Митна політика України: правові та організаційні аспекти. Одеса: Юридична література, 2019. 276 с.
17. Кормич Б.А. Державно-правовий механізм митної політики України: монографія. – Одеса: Астропринт, 2020. 180 с.

18. Кулинич М. В. Митна реформа та конкурентоспроможність українського експорту в умовах євроінтеграції // Фінанси України. 2022. № 8. С. 60–66. URL: <https://finukr.org.ua/2022/08/60-66> (дата звернення: 27.04.2025)
19. Курихін С.В. Теорія зовнішньої торгівлі в роботі англійського економіста Томаса Мана [Електронний ресурс] / С.В. Курихін. URL: <http://novaum.ru/public/p1212> (дата звернення: 27.04.2025).
20. Манн Т., Кольбер Ж. Меркантилізм як стратегія економічного розвитку. Париж: Presses Universitaires de France, 1700.
21. Мельник А.Ф., Желюк Т.Л., Длугопольський О.В., Панухник О.В. Макроекономіка та макроекономічна політика [Текст]: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 699 с.
22. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 27.04.2025).
23. Михайлишина І. О. Вплив лібералізації митної політики на зовнішню торгівлю України // Економіка та держава. 2021. № 5. С. 45–49. URL: <https://economy.state.ua/2021/05/45-49> (дата звернення: 27.04.2025)
24. Міжнародний валютний фонд (МВФ). URL: <https://www.imf.org/> (дата звернення: 27.04.2025).
25. Міністерство економіки України. Звіт про розвиток зовнішньоекономічної діяльності. URL: <https://me.gov.ua/> (дата звернення: 27.04.2025).
26. Онищенко В.П., Гащицький О.А. Лібералізація та ефективність торговельної політики / В.П. Онищенко, О.А. Гащицький // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 1. С. 5-13.
27. Пахомова Ю. С. Ліберальна митна політика як чинник міжнародної економічної співпраці України // Міжнародні економічні відносини. 2020. № 3. С. 30–35. URL: <https://intrel.org.ua/2020/03/30-35> (дата звернення: 27.04.2025)
28. Портер М. Конкурентна перевага націй. Нью-Йорк: Free Press, 1990.

29. Пребіш Р., Зінгер Х. Економічна залежність та світова торгівля. Женева: ЮНКТАД, 1950.
30. Приймаченко Д.В. Митна політика держави: концептуальні підходи та механізми реалізації. Київ: НАН України, 2023. 224 с.
31. Рікардо Д. Начала політичної економії та оподаткування. Лондон: John Murray, 1817.
32. Ролз Дж., Норт Д. Інституційні підходи до міжнародної торгівлі. Вашингтон: Brookings Institution Press, 2003.
33. Ростоу В. Стадії економічного зростання: некласичний підхід до історії. Кембридж: Cambridge University Press, 1960.
34. Світова організація торгівлі (СОТ). URL: <https://www.wto.org/> (дата звернення: 27.04.2025).
35. Світовий банк. URL: <https://www.worldbank.org/> (дата звернення: 27.04.2025).
36. Ситник В.Ф., Краснюк М.П. Інтелектуальний аналіз даних (дейтамайнінг) [Текст]: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2007. 376 с.
37. Сулим Р. Вплив ліберальної митної політики на розвиток зовнішньої торгівлі України // Інституційні трансформації економіки. 2024. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/Sulym-R.pdf> (дата звернення: 27.04.2025)
38. Торговельно-промислова палата України. Аналітичні матеріали щодо митної політики. URL: <https://www.ucci.org.ua/> (дата звернення: 27.04.2025)
39. Трекер економіки під час війни / Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 27.04.2025).
40. Федорович, Д. Механізми зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський. 2023.
41. Фрідман М. Ліберальна економічна політика: підходи та виклики. Чикаго: University of Chicago Press, 1962.

42. Хекшер Е., Олін Б., Самуельсон П. Теорія факторних пропорцій. Кембридж: Harvard University Press, 1933.
43. Центр економічної стратегії. Аналітичний звіт про вплив митної політики на економічний розвиток. URL: <https://ces.org.ua/> (дата звернення: 27.04.2025).
44. Юрьєва П. Б. Зовнішня торгівля країни в умовах глобальних трансформацій: аналітичний інструментарій. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2019. Випуск 29. С. 51-57. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/10.pdf (дата звернення: 27.04.2025).
45. Ярчук Т. М. Зовнішньоторговельні інтереси та методичні інструментарії їх оцінки. Ефективна економіка. 2013. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2725> (дата звернення: 27.04.2025).
46. Balassa B. Exports and economic growth: further evidence / Journal of Development Economics. 1978.
47. Bureau of Economic Analysis (BEA). URL: <https://www.bea.gov> (дата звернення: 27.04.2025).
48. EU trade relations with Ukraine // European Commission. 2024. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en (дата звернення: 27.04.2025) Trade and Economic Security
49. Eurostat. Trade statistics between Ukraine and EU. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 27.04.2025).
50. Exports of goods and services (annual % growth) – Ukraine // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.KD.ZG?end=2018&locations=UA&start=2008> (дата звернення: 27.04.2025).
51. Exports of goods and services (current US\$) // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?end=2018&locations=UA&start=2008> (дата звернення: 27.04.2025).

52. Feldman J. The Impact of Tariff Reductions on Economic Growth in Developing Countries // Journal of International Trade Studies. 2023. Vol. 12, No. 2. P. 101–115. URL: <https://jits.org/2023/12/2/101-115> (дата звернення: 27.04.2025)
53. GDP (current US\$) – Ukraine // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA> (дата звернення: 27.04.2025).
54. GDP growth (annual %) – Ukraine // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=UA> (дата звернення: 27.04.2025).
55. GDP per capita (current US\$) – // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=UAPL-BYview=map> (дата звернення: 27.04.2025).
56. GDP per capita (current US\$) – Ukraine // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=UA> (дата звернення: 27.04.2025).
57. Hill D. Trade Flows and Customs Liberalization within Regional Economic Blocs: The Cases of NAFTA and the EU // Regional Trade Review. 2020. Vol. 7, No. 1. P. 50–65. URL: <https://rtr.org/2020/7/1/50-65> (дата звернення: 27.04.2025)
58. Imports of goods and services (annual % growth) – Ukraine // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.KD.ZG?end=2018&locations=UA&start=2008> (дата звернення: 27.04.2025).
59. Imports of goods and services (current US\$) – Ukraine // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?end=2018&locations=UA&start=2008> (дата звернення: 27.04.2025).
60. Index of Economic Freedom. URL: <http://www.heritage.org/index/country> (дата звернення: 27.04.2025).

61. International Trade Statistics 2010. World Trade Organization. Geneva, 2013. 255 p.
62. Johnson P. Customs Liberalization and Global Trade Integration: A Comparative Analysis // Global Economics Review. 2022. Vol. 9, No. 4. P. 200–215. URL: <https://ger.org/2022/9/4/200-215> (дата звернення: 27.04.2025)
63. Karpenko L., Pashko P., Popok A., Chynytska I., Hunko K. Customs Regulation of the Foreign Trade Sector of Ukraine in the National Security System // Journal of Security and Sustainability Issues. 2020. Vol. 10, No. 2. P. 491–504. URL: https://www.researchgate.net/publication/348360485_CUSTOMS_REGULATION_OF_THE_FOREIGN_TRADE_SECTOR_OF_UKRAINE_IN_THE_NATIONAL_SECURITY_SYSTEM (дата звернення: 27.04.2025)
64. Kim S., Lim H., Park D. Could imports be beneficial for economic growth: Some evidence from Republic of Korea. ERD Working Paper. № 103.
65. Lawrence R., Weinstein D. Trade and Growth: Import-led or Export-led? National Bureau of Economic Research. 2019.
66. Lindert P., Williamson J. Conference in Santa Barbara "Globalization in Historical Perspective". California, May 3-6, 2001.
67. Lynch M. The Role of Customs Liberalization in Reducing Transaction Costs: Evidence from Asia and Latin America // International Trade Journal. 2021. Vol. 15, No. 3. P. 150–165. URL: <https://itj.org/2021/15/3/150-165> (дата звернення: 27.04.2025)
68. OECD. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 27.04.2025).
69. Population, total – Ukraine [Електронний ресурс] // The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2018&locations=UA&start=2008> (дата звернення: 27.04.2025).
70. Saxonhouse G. Economic growth and trade relations: case from Japan. NBER-EASE Volume 2. University of Chicago Press. 2013.

71. Sun P., Heshmati A. International trade and its effects on economic growth in China. Discussion Paper № 5151. IZA, 2010.
72. The Global Enabling Trade Report [Электронный ресурс]. URL: <https://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016> (дата звернения: 27.04.2025).
73. The war in Ukraine and the EU's policy of economic globalisation: new security challenges and issues // CIDOB. 2024. URL: <https://www.cidob.org/en/publications/war-ukraine-and-eus-policy-economic-globalisation-new-security-challenges-and-issues> (дата звернения: 27.04.2025)
74. Ukraine and EU extend permit-free regime for freight, PM says // Reuters. 2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-eu-extend-permit-free-regime-freight-pm-says-2024-06-20/> (дата звернения: 27.04.2025)
75. Ukraine urges EU to renew duty-free trade deal // Financial Times. 2025. URL: <https://www.ft.com/content/c04a6c5a-6775-456f-8ef4-dcc087f669a8> (дата звернения: 27.04.2025)
76. Ukraine's trade in 2024: restoration of logistical routes // OSW Centre for Eastern Studies. 2025. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-01-17/ukraines-trade-2024-restoration-logistical-routes> (дата звернения: 27.04.2025)
77. Unequal competition. The consequences of the liberalisation of EU–Ukraine trade relations // OSW Commentary. 2024. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2024-04-04/unequal-competition-consequences-liberalisation-eu-ukraine> (дата звернения: 27.04.2025)
78. Williams E. Economic Consequences of Customs Liberalization during the COVID-19 Pandemic in the EU and Southeast Asia // Pandemic Economics. 2024. Vol. 2, No. 1. P. 25–40. URL: <https://pandemicecon.org/2024/2/1/25-40> (дата звернения: 27.04.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

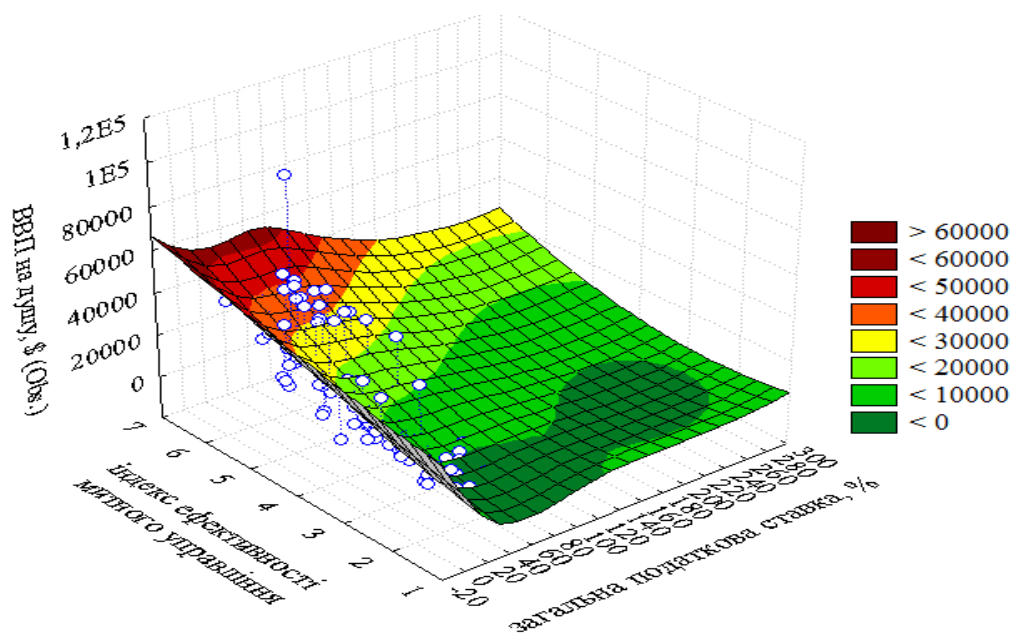

Рис. А.1. Взаємозв'язок ефективності митного управління, загальної податкової ставки та ВВП на душу населення

Джерело: побудовано автором на основі матеріалів [14]

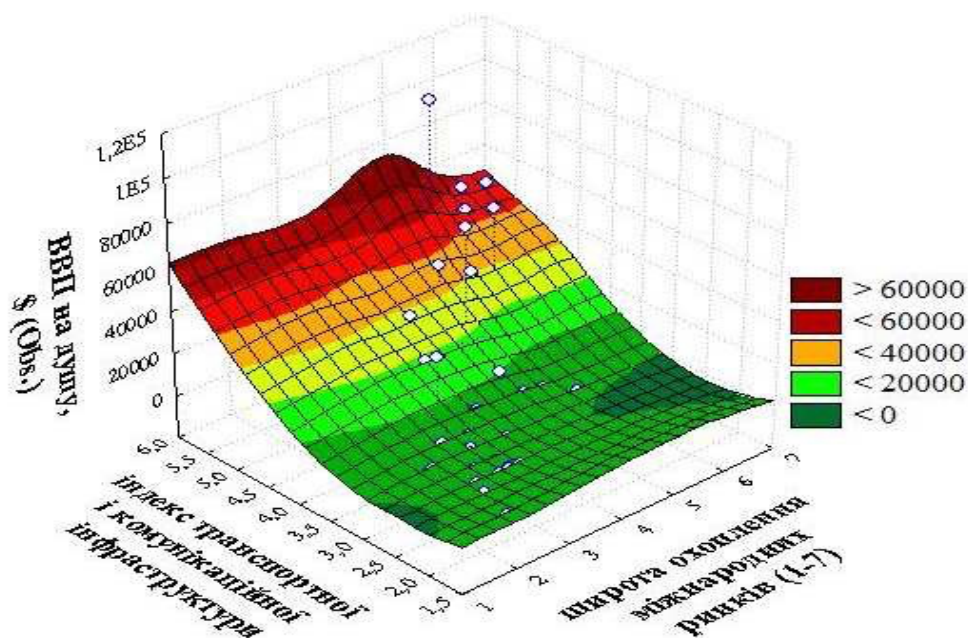

Рис. А.2. Взаємозв'язок між широтою охоплення міжнародних ринків, розвитком транспортної і комунікаційної інфраструктур та ВВП на душу населення

Джерело: побудовано автором на основі матеріалів [14]

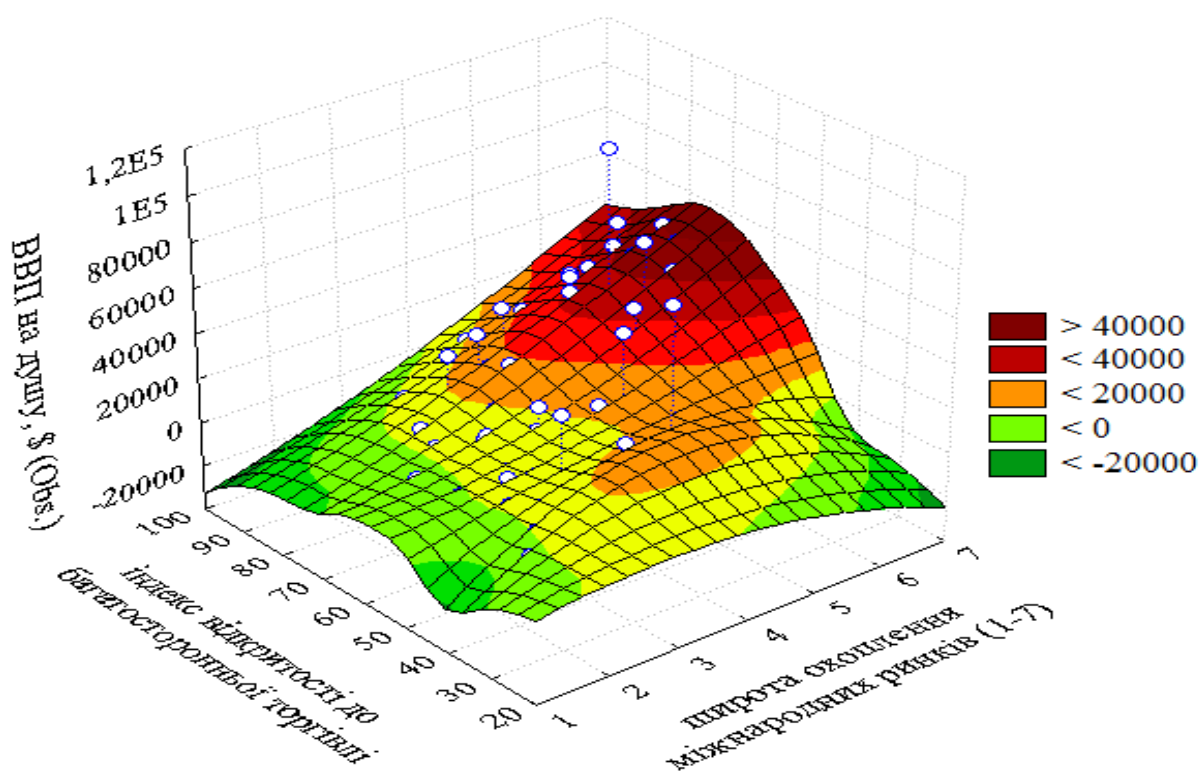

Рис. А.3. Взаємозв'язок між широтою охоплення міжнародних ринків, індексом відкритості торгівлі та ВВП на душу населення

Джерело: побудовано автором на основі матеріалів [14]

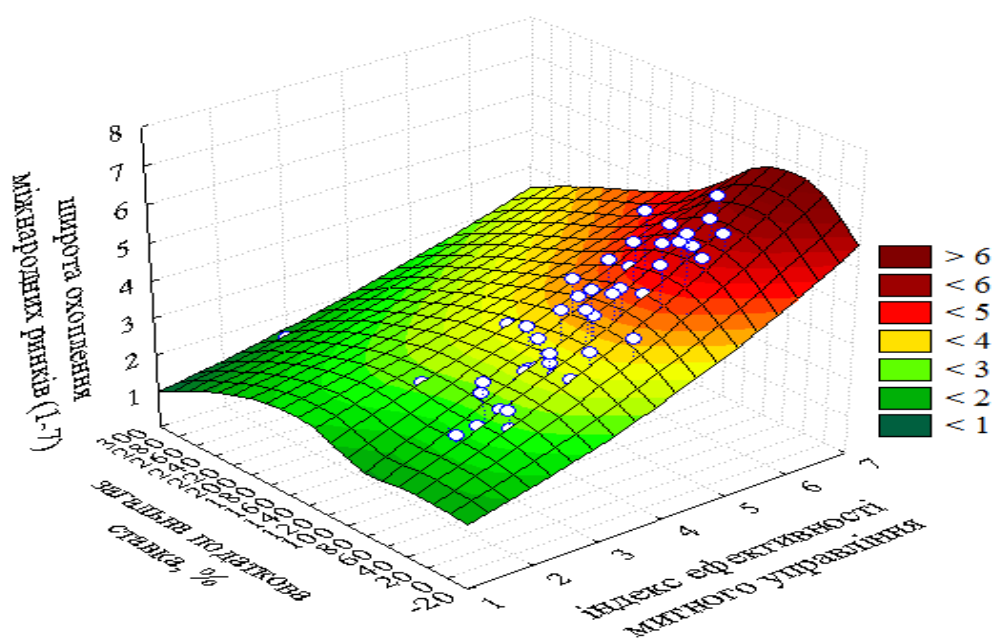

Рис. А.4. Взаємозв'язок між ефективністю митного управління, широтою охоплення міжнародних ринків та загальною податковою ставкою

Джерело: побудовано автором на основі матеріалів [14]

Вихідні дані для кореляційно-регресійного аналізу впливу ліберальної митної політики на зовнішню торгівлю України

Рік	Експорт (млн дол.)	Імпорт (млн дол.)	Середня ставка мита на експорт (%)	Середня ставка мита на імпорт (%)	Індекс спрощення митних процедур	ТОІ (%)
1994	22000	25000	10,0	12,0	30	50,0
1995	24000	27000	9,8	11,8	32	52,0
1996	25000	28000	9,5	11,5	34	54,0
1997	27000	30000	9,3	11,3	36	56,0
1998	30000	33000	9,0	11,0	38	58,0
1999	32000	35000	8,7	10,7	40	60,0
2000	35000	38000	8,5	10,5	42	62,0
2001	37000	40000	8,2	10,2	44	64,0
2002	40000	42000	8,0	10,0	46	66,0
2003	42000	44000	7,8	9,8	48	68,0
2004	45000	47000	7,5	9,5	50	70,0
2005	48000	50000	7,3	9,3	52	72,0
2006	50000	52000	7,0	9,0	54	74,0
2007	52000	55000	6,8	8,8	55	76,0
2008	54000	57000	6,5	8,5	57	78,0
2009	56000	60000	6,3	8,3	59	80,0
2010	59000	62000	6,0	8,0	61	82,0
2011	61000	65000	5,8	7,8	63	84,0
2012	63000	77000	5,5	7,5	65	86,0
2013	3835	37516	5,2	7,8	55	79,1
2014	47346	57187	4,9	7,5	57	77,5
2015	49221	54249	4,5	6,9	60	84,3
2016	52873	60114	4,2	6,5	65	88,6
2017	63897	68543	3,8	6,1	70	91,0
2018	49221	54249	3,5	5,8	72	98,0
2019	49872	60134	4,0	6,0	68	92,7
2020	52873	60114	3,7	5,7	74	97,3
2021	52873	60114	3,4	5,5	75	102,0
2022	52873	60114	3,1	5,3	78	78,1
2023	52873	60114	3,1	5,3	78	78,1

Джерело: складено автором на основі матеріалів [11]

Додаток В

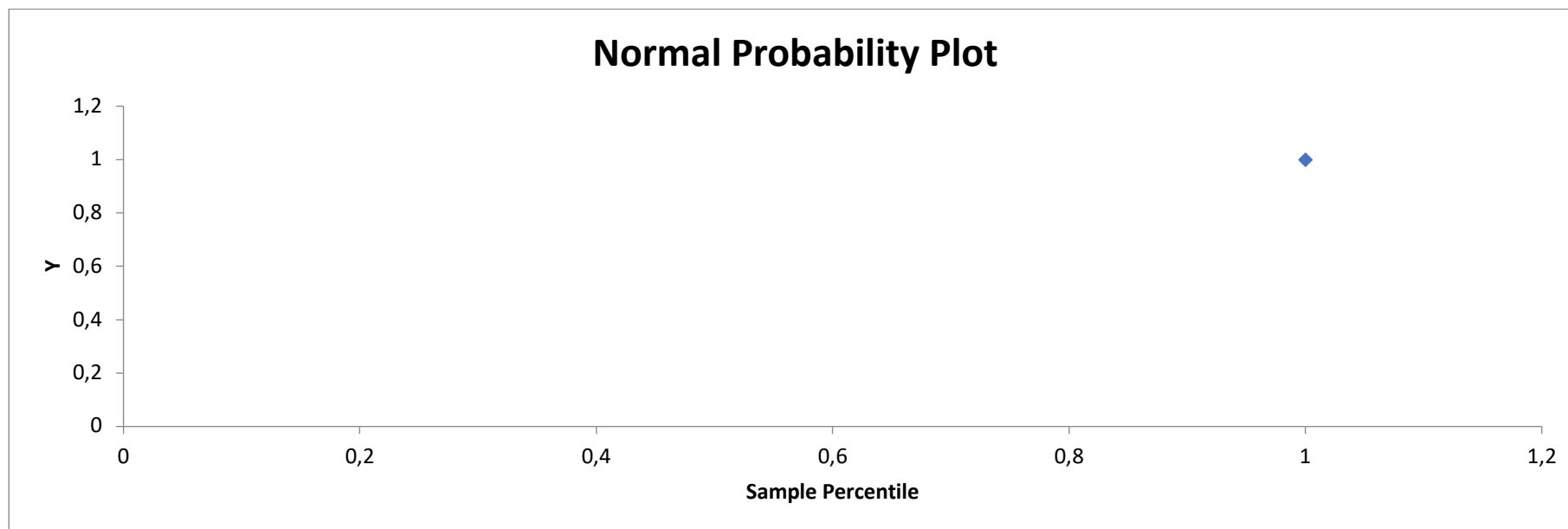
Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності експорту України від лібералізації митної політики

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,8387641
R Square	0,70352522
Adjusted R Square	0,65608925
Standard Error	8264,70129
Observations	30

<i>ANOVA</i>					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	4	4052156776	1013039194	14,8310509	2,4593E-06
Residual	25	1707632184	68305287,3		
Total	29	5759788959			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	-179681,48	144145,319	-1,2465301	0,22412366	-476554,32	117191,362	-476554,32	117191,362
X Variable 1	12084,9956	14840,0463	0,81435026	0,42313396	-18478,652	42648,6431	-18478,652	42648,6431
X Variable 2	-261,41671	20914,8545	-0,0124991	0,99012664	-43336,366	42813,5325	-43336,366	42813,5325
X Variable 3	2169,54886	936,491306	2,31667806	0,02900462	240,808914	4098,28881	240,808914	4098,28881
X Variable 4	390,683772	294,853825	1,32500832	0,19715214	-216,57905	997,946591	-216,57905	997,946591

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності експорту України від лібералізації митної політики

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,91777094
R Square	0,8423035
Adjusted R Square	0,81707206
Standard Error	5826,89718
Observations	30

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	4	4533788587	1133447147	33,3830924	1,0828E-09
Residual	25	848818268	33952730,7		
Total	29	5382606855			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	-228731,9	101627,382	-2,2506916	0,03344683	-438037,41	-19426,387	-438037,41	-19426,387
X Variable 1	-8593,3146	10462,7404	-0,8213254	0,41922477	-30141,732	12955,1026	-30141,732	12955,1026
X Variable 2	20841,9892	14745,688	1,41342942	0,1698608	-9527,3238	51211,3022	-9527,3238	51211,3022
X Variable 3	2160,75578	660,258412	3,27259106	0,00310862	800,928123	3520,58343	800,928123	3520,58343
X Variable 4	499,205099	207,882035	2,40138644	0,02409245	71,0640346	927,346164	71,0640346	927,346164

